

מדריך למורה לספר

שמואל

מבוא למורה והערות למורה - משולבים בספר הלימוד לתלמיד

צוות הפיתוח של המדריך למורה:

פיתוח וכתיבה: נויה שגיב
כתיבת מבוא תוכני לספר שמואל: נועם מזרחי

ליווי תהליך הפיתוח: צביה פיין, אבי ורשבסקי
ייעוץ מדעי: ד"ר רוני מגידוב
ייעוץ דידקטי: נעמי לימור

עריכה: נירית נחום (לוי)

קראו והעירו את הערותיהם הטובות:

נועם מזרחי
מרים בלומנטל
חיה יצחקי
שרון גולדשטיין-פייגלמן, בי"ס אורנים רמת השרון

תוכן העניינים

חלק א - מבוא כללי 20-4

1. בשער העיר - פתח דבר למורה
א. במה נתייחד הספר הזה משאר הספרים?
ב. מבנה הספר לתלמיד - "הוראות הפעלה"
2. מבוא תוכני לספר שמואל
3. התאמת ספר שמואל לתכנית הלימודים במקרא לבית הספר היסודי
א. מטרות תוכניות וערכיות
ב. יעדי ההתמצאות במקרא
4. רציונאל הפיתוח - דידיקטיקה, ערכים וקומיקס
א. עקרונות דידיקטיים בפיתוח הספר
ב. ערכים מנחים בפיתוח הספר
ג. הוראה באמצעות הקומיקס
5. ביבליוגרפיה מומלצת

חלק ב - הערות לפרקי הספר

- הערות למורה - שמואל א עמ' 21-32
- הערות למורה - שמואל ב ומלכים (קובץ נפרד) עמ' 41-33

חלק א- מבוא כללי

1. בשער העיר - פתח דבר למורה

ספר הלימוד שמואל פותח בהתאמה לתכנית הלימודים החדשה במקרא, התשס"ג. הספר מציג דרכים להוראת ולמידת ספר "שמואל" וכן המסרים, הרעיונות, המטרות והמושגים המופיעים בתכנית הלימודים, וזאת בהתאמה לגיל הילדים ולמשתמע ממנו - תחומי עניין, ידע קודם, שלב התפתחותי בהקשר של שפה ואוצר מילים ובהקשרים רגשיים ומוסריים, ועוד.

הספר כולל את פרקי הלימוד מהספרים שמואל א, שמואל ב ומלכים, המופיעים בתכנית הלימודים לכיתה ה. הספר מושתת על עקרונות הוראת תחום המקרא ועל התכנים, המיומנויות והערכים המופיעים בתכנית הלימודים להוראת המקרא, התשס"ג.

המדריך למורה שלפניכם נועד לסייע לכם, המורים, בתהליך ההוראה. במדריך למורה ובמערך ההשתלמויות המלווה את התכנית, תמצאו הצעות רבות לארגון הלמידה ולעיבוד חומרי הלמידה להוראה בכיתה. כך, אנו מקווים, יהיה המסע הלימודי בין פרקי שמואל חוויה מרתקת לכם ולתלמידים.

בנוסף על המבוא - המדריך למורה מכיל את ספר הלימוד עצמו, שבשוליו מופיעות הערות והארות למורה. ההערות למורה כוללות העשרה של ידע (פרשנויות, מדרשים, חקר המקרא ועוד), המלצות והצעות להוראה ולהרחבת הדיון, הפניית תשומת הלב לקשיים אפשריים בהוראה ועוד.

1.א. במה נתייחד הספר הזה משאר הספרים?

- **שילוב איורי קומיקס** - בכל פרק מוצגת תחילה עלילת הסיפור באמצעות איורי קומיקס. האיורים מלווים בפסוקים מהתנ"ך. מטרת השימוש בקומיקס היא לסייע בהבנת הפרק ברמה הבסיסית - הבנת רצף העלילה של הסיפור.
- **הוראת הפרק באמצעות נושא מארגן** - הניתוח של כל אחד מהפרקים מתמקד במספר של נושאים: עניין מרכזי בעלילה, מושג, דמות, ערך, מיומנות מקרא ועוד. ההנחה היא שבכל אחד מפרקי ספר "שמואל" ישנם אינספור נושאים לניתוח ולהוראה, אבל מפאת מגבלות הזמן, וגם מתוך השאיפה להגיע להבנה מעמיקה ככל האפשר, כדאי להתמקד ולבחור מתוכם את הנושאים החשובים ביותר והמתאימים ביותר לגילם של הילדים. על כן ויתרנו על נושאים מסוימים, והרחבנו בנושאים אחרים. ועם זאת, במדריך למורה מופיעות הצעות מגוונות להרחבה, הנתונות לשיקול דעתו של המורה.
- **דיון במסרים המרכזיים של ספר שמואל** - בראיית-על, ספר "שמואל" עוסק בכמה תהליכים מרכזיים - פוליטיים, חברתיים ודתיים: ביסוס המלוכה כשיטת שלטון על העם (לעומת תפקידי הכהן, הנביא, השופט); ביסוס מלכות בית דוד על ישראל; מרכזיותה של ירושלים כעיר הבירה. התהליכים הללו מיוצגים על ידי שלוש דמויות מרכזיות -

שמואל הנביא, שאול (המלך הראשון, משבט בנימין), ודוד (המלך השני, משבט יהודה).
הדמויות הראשיות, ולצידן דמויות המשנה, מאפשרות גם ייצוג של התהליכים
החברתיים וגם מפגש ודיון בדילמות ערכיות, אישיות ובין-אישיות.

▪ **התייחסות לשונות בין הלומדים** - ספר הלימוד **שמואל** מכיר בקיומה של שונות בין
הלומדים, ומבקש לקדם למידה משמעותית של כל תלמיד בהתאם לסגנון הלמידה שלו,
ליכולתו, לנטיותיו ולצרכיו. כן לקחו על עצמם מפתחיו לטפח את העצמאות של היחיד
כלומד, ולפתח את יכולתו לעבוד בצוות. הדבר בא לידי ביטוי בדרכים שונות: שימוש
בקומיקס כאמצעי הוראה ויזואלי, המאפשר למידה בקצב אישי; ניתוח הפרקים והצעות
להוראת הפרקים, המאפשרים הוראה-למידה הן בגישה האינדוקטיבית והן בגישה
הדדוקטיבית, במקביל; הבאת צורות חשיבה ודרכי חשיבה מגוונות לידי ביטוי בכל פרק -
החל בקריאה צמודת טקסט, דרך הצגת טיעון וביסוסו, הבעת עמדה, ועד לעבודה
בקבוצות ודיון בכיתה סביב נושא ערכי רלוונטי. בנוסף, הספר מאפשר למידה באמצעות
חוויה ויצירה, בהשראת הקומיקס, תוך הישענות על אחד ממאפייניו הייחודיים של
הטקסט המקראי - היותו טקסט משופע בפערי מידע, המזמנים פרשנות והשלמת פערים.

▪ **סביבת הלמידה של ספר הלימוד "שמואל" כוללת כמה אמצעים**

- ספר תנ"ך.
- ספר הלימוד, ובתוכו תמצית העלילה של כל פרק בקומיקס, ופרקי הוראה בכיתה. במקביל
להוראה באמצעות הספר, סביבת הלמידה של התלמידים מחייבת שימוש בספר התנ"ך.
- חוברת העשרה ובה דפי עבודה לכל פרק, לביצוע משימות ותרגילים בכתב - אפשר להורידה
חינם מהאינטרנט, בכתובת: mikrayesodi.cet.ac.il
- חומרי עזר נלווים להוראת ניבים מתוך ספר שמואל. לקבלה, כתבו לכתובת:
www.mikrayesodi.cet.ac.il
- אתר אינטרנט - כלי עזר למורה ולתלמיד - www.mikranet.org.il.
- מדריך למורה (שלפניכם).
- הדרכה למורים. לתיאום כתבו לכתובת: mikrayesodi@cet.ac.il

1.ב. מבנה הספר לתלמיד - "הוראות הפעלה"

כל פרק בספר הלימוד שמואל בנוי משני חלקים:

חלק א: עלילת הפרק, המסופרת באמצעות קומיקס. הקומיקס מלווה בפסוקים או בחלקי
פסוקים, הלקוחים מן הפרק בתנ"ך ומאפשרים התמצאות וקישור בין הטקסט המקראי לבין
הקומיקס.

חלק ב: הצעות להוראה-למידה של הפרק באמצעות פעילויות, ביאורים, הסברים, הפניות ועוד.

להלן הפירוט של מרכיבי ההצעות להוראה-למידה.

כותרת הפרק

מלבד מספר הפרק בתנ"ך, הכותרת מביאה את תמצית הפרק, מיקוד נושאי, ולעתים ציטוט מרכזי. כותרות אלה מבהירות את מוקד הדיון או מגרות לדיון, ויכולות להוות פתיח או סיכום להוראת הפרק.

כותרות משנה

כדי למקד את הלמידה ולאפשר מקטעי הוראה, חילקנו כל פרק ליחידות-משנה, על פי רוב לפי החלוקה הנושאת ולפי הפסוקים ברצף הפרק בתנ"ך. כל יחידת-משנה מוכתרת בכותרת צבעונית. כותרות אלה מאפשרות מיקוד והגדרת הנושא, לטובת תלמידים ש"הלכו לאיבוד".

"עוגנים" - פתיח לפרק, סיכומי ביניים וסיכום הפרק

הנחת יסוד היא כי רצף הספר - יש בו אשליה. הספר אמנם רציף, אולם ההוראה מקוטעת מטבעה: אם בשיבוץ שיעורי התנ"ך במערכת השעות או בהפסקה בין שיעור לשיעור, ואם בתוך השיעור עצמו - לעתים קטיעה "כיתתית" בשל הודעה חשובה או הפרעה אחרת ולעתים קטיעה אישית של התלמיד, שמחשבתו מתפזרת... על כן הגדרנו בכמה מקומות עוגנים שיאפשרו למורה ולתלמידים להיות יחד ברצף ההוראה. הדיון בכל פרק נפתח בפסקה היוצרת חיבור בין הפרק הקודם לבין הפרק הנוכחי - הן ברצף העלילה והן בהדגשת נקודות לדיון ולניתוח, אשר נפתחו בפרק הקודם ועתידות להידון בפרק הנוכחי. עוד בכל פרק: סיכומי ביניים המרכיזים את העלילה ואת הנקודות המרכזיות שהועלו עד כה. וכמובן - סיכום הפרק, למיקוד ולסיכום הדיון בו.

ביאורים

בשוליים של עמודי ההצעות להוראה מופיעים ביאורים למילים, לפסוקים ולחלקי פסוקים. רוב הביאורים מתייחסים לפסוקים הקשורים למשימות, חלקם מתייחסים לפסוקים שבכותרות-המשנה, וחלקם מתייחסים לפסוקים המופיעים בקומיקס. לא ביארנו את כל המילים הקשות, כדי לא להעמיס. בחרנו להתמקד במילים קשות במיוחד, במילים שהבנתן חשובה להבנת ההקשר, ובמילים שיעשירו את אוצר המילים ואת השפה הדבורה והכתובה של התלמידים - מילים שאפשר להשתמש בהן גם בחיי היום-יום שלנו.

הרחבה

את רוב רובן של ההרחבות (המסומנות באמצעות הינשוף המסביר וגופן שונה) שילבנו בתוך רצף ההוראה-למידה. זאת מתוך הנחת יסוד דידקטית-קוגניטיבית, שמהלך השיעור הוא רצף אחד של הוראה-למידה ושל התרחשות, וההרחבות אינן חלק נפרד ממהלך השיעור אלא נדבך משמעותי בהבנה של הנושא או בהעמקה בו. הצעות נוספות להרחבה נרמזות בדברי דמויות העזר - התיש העורב והינשוף, המובאות ברצף הפרקים, לשימוש בהתאם לשיקול הדעת של המורה.

משימות

חילקנו את המשימות לכמה סוגים:

- משימות הקשורות לעבודה צמודה לטקסט המקראי- מציאת ביסוס לתשובה, קישור בין תכנים שונים לבין פסוקים, ועוד.
- משימות הזמנה לחקר- משימות שעיקרן איסוף פרטי מידע ויצירת הכללה: השערה, מסקנה, גיבוש עמדה, טיעון ועוד.

- **הזמנה ליצירה/לכתיבה/לאיור** - תוך התייחסות לשונות בין הלומדים, לחשיבות הרלוונטיות של החומר הנלמד ולייחודו של הטקסט המקראי. משימות אלה מאפשרות מילוי פערים, ובכך הן מגרות ליצירה אישית ולדיאלוג של הקורא עם הטקסט.
- **משימות לסיכום הפרק** - המתמקדות בהיבט מסוים או מזמינות ל"מבט על" על הפרק הנלמד. כדי להקל את התקשורת בין המורה לתלמידים, מספֵּנו את המשימות. המשימות לתלמידים מהוות גם חלק מהאמצעים להערכת תהליכי הלמידה.
- **לדיון בכיתה** - משימות שבהן התלמידים נדרשים להביע עמדה על בסיס הידע הנלמד. בסוג המשימות הזה יש חשיבות למיגוון הדעות, לסיעור המוחות ולהפריה ההדדית בכיתה.

פרשנות

אחת המיומנויות הנדרשות מ"אוריין תנ"ך" היא התמודדות עם פרשנות למקרא. ועם זאת, לעתים הפרשנות חוסמת וסותמת במהירות רבה מדי את הקשיים בטקסט ולא מאפשרת התמודדות איתם, הבנת הקושי והצפת פתרונות אפשריים. זאת ועוד, לעתים הפרשנות מסיטה את הקורא מהטקסט המקורי, ואז נוצר טשטוש בין המקור לבין הפרשנות. על כן, את מרבית הפירושים הבאנו במדריך למורה, ככלי עזר למורה וכהצעה לפעילות עם התלמידים. במקומות אחרים הבאנו פרשנות ואף הזמנו את התלמידים לחשיבה ביקורתית - עימות בין שתי פרשנויות או תגובה והתייחסות לפרשנות.

מפות

לשימוש במפה בשיעורי התנ"ך יש חשיבות רבה, מכמה סיבות:

1. אחד מצירי התוכן המרכזיים בעלילת ספר שמואל הוא ההתגבשות של כלל שבטי ישראל סביב מלכות אחת, שמרכזה בעיר ירושלים. במקביל לתהליך מדיני זה, ירושלים הפכה למרכז הדתי של עם ישראל. לתהליכים אלה של התרכזות ואיחוד הממלכה והקדושה בירושלים יש ביטוי גם בממד הפיזי-גאוגרפי (סיפור יְבִישׁ גלעד, נדודי ארון הקודש), והשימוש במפה מאפשר המחשה ויזואלית שלהם.
2. ספר שמואל גדוש בקשרים חיוביים ושלייליים עם עמי האזור, והשימוש במפה מאפשר הבנה של מערכות היחסים עם העמים השכנים (המלחמות עם הפלישתים, עמלק, מתנות מלך צור לדוד).
3. תלמידי כיתה ה כבר אמורים לדעת לקרוא מפה (את מיומנויות המפה לומדים בשיעורי מולדת וגאוגרפיה בכיתה ג), והמפה עשויה להעניק משמעות לשמות המקומות הנזכרים בתנ"ך. העיון במפה וההתבוננות במיקומם של האירועים והמקומות שעלילת הפרק מספרת עליהם, גם מסייעת להמחשת הסיפור התנ"כי.
4. המפה עשויה לשמש אמצעי ליצירת קשר חיובי אל ארץ ישראל, נופיה ואתריה. אזורים ומקומות רבים המופיעים בסיפורי ספר שמואל מופרים לתלמידים שונים ברחבי הארץ כמקום מגורים או כמקום יעד לטיול. אנו רואים חשיבות רבה ביצירת זיקה בין המקומות המופרים לתלמיד בהווה לבין אותם מקומות המוזכרים כבר בתקופת התנ"ך. המפות שהבאנו מעוצבות ברוח הקומיקס של הספר, אך הן מדויקות מבחינה מדעית.

קאליה

בחלק מן הפרקים מופיעים פרטים שאפשר להמחישם באמצעות ממצאים ארכאולוגיים. בחרנו לא להעמיס, אלא להתמקד בממצאים המקדמים את ההבנה ומסייעים לה (דוגמת קרן השמן

ומצבת "יד אבשלום". בספר יש גם תמונות מההווה הממחישות שימוש עכשווי בפסוקים מהתנ"ך, כדוגמת האנדרטה המוצגת בעמ' 137 ובה מופיע פסוק מתוך קינת דוד.

שירים

התנ"ך מהווה מקור השראה לא רק לאמנות פלסטית, אלא גם לשירה. בחרנו להביא בספר הלימוד שני סוגים של שירה:

- שירים שהם נכסי צאן ברזל בתרבות העברית, לדוגמה, השיר "בעין דור" מאת שאול טשרניחובסקי (עמ' 126) ו"הנה תמו יום קרב וערב" של אלתרמן (עמ' 130). הציפייה היא לא לדיון מעמיק בשיר, אלא ליצירת נדבך ראשון בהדהוד ה"קולות" של השיר בתודעה התרבותית של הלומדים, כך שאם יפגשו אותו בהמשך לימודיהם, הוא יישמע להם מוכר.
- שירים אישיים, המאפשרים התייחסות לאחת הדמויות, לאופיו של האדם ולמערכות יחסים בין אנשים. למשל, השיר "גי'נג'י" מאת מרים ילן שטקליס (עמ' 88), ו"דוד ושאל", שיר שכתב ומבצע אהוד בנאי (עמ' 104). שירים אלה כתובים בשפה פשוטה יותר ומאפשרים לימוד ודיון בכיתה.

"משפטים לדרך"

תכנית הלימודים מדגישה ניבים וביטויים המופיעים בפרקים של ספר שמואל, דוגמת "הגם שאול בנביאים", "כזה וכזה תאכל החרב" ועוד - פסוקים שהיו לנכסי צאן ברזל בשפה העברית. בנוסף להוראת משמעותם של הפסוקים במהלך רצף הלמידה, אנו מציעים להדגיש פסוקים אלה באמצעות הפינה "משפטים לדרך", המופיעה בסיומם של חלק מהפרקים.

דמויות עזר

דמויות של בעלי חיים המלוות את הלימוד בספר: הינשוף, התיש והעורב. כל אחת מהן מייצגת ומעלה "קול" אחר:

- **הינשוף** - בתפקיד ה"חכם" - מסביר ומבהיר נקודות שונות בטקסט המקראי ואף מביא מידע חוץ-מקראי.
 - **התיש** - בתפקיד ה"תם" - שואל שאלות, לכאורה בסיסיות, ומאפשר את השמעת קולו של התלמיד שלא תמיד מבין את ה"מובן מאליו".
 - **העורב** - אולי מעט "רשע" - בן שיחו של העז, שעונה ומבהיר את ה"מובן מאליו".
- הדמויות האלה מופיעות ברוב פרקי הספר, הן בחלק של הקומיקס והן בחלק של ההצעות להוראה-למידה.

2. מבוא תוכני לספר שמואל

ספר שמואל הוא השלישי בסדרת ספרי התנ"ך המגוללים את תולדות ישראל למן הכניסה לארץ ועד ליציאה ממנה:

(1) ספר יהושע מתאר את כניסתם של שבטי ישראל לארץ כנען ואת כיבוש הארץ מידי העמים היושבים בה.

(2) ספר שופטים מתאר את המשך תקופת הכיבוש ואת ההתנחלות במסגרות משפחתיות ושבטיות.

(3) ספר שמואל מתאר את המעבר המדיני, החברתי והתרבותי למסגרת של ממלכה.

(4) ספר מלכים מתאר את קורות ישראל בתקופת המלוכה החל בימי הזוהר של הממלכה המאוחדת בהנהגת דוד ושלמה, דרך קיומן המפוצל של ממלכת ישראל בצפון וממלכת יהודה בדרום, וכלה בחורבן של שתי הממלכות בידי האימפריות הגדולות של העולם העתיק – אשור ובבל – והגלייתם של בני ישראל מן הארץ.

הרציפות בין הספרים האלה ניכרת היטב בספר שמואל על שני חלקיו. הסיפורים על עלי בפרקים הראשונים של שמואל א הם המשך ישיר לסיפורים על תקופת המנהיגים המקומיים שבספר שופטים. והסיפורים על מאבקי הירושה והאינטריגות הפוליטיות והמשפחתיות בחצר המלך דוד בסוף שמואל ב מתקשרים ישירות לסיפורים על המאבקים סביב המלכת שלמה בפרקים הראשונים של ספר מלכים א. לפי זה מסתבר שספר שמואל הוא במהותו חלק מחיבור היסטורי מקיף יותר, והוא מתאר תקופה מוגדרת בתוך הרצף הזה. לפיכך הוא נתפס כחלק בעל גבולות משלו בתוך החיבור ההיסטורי הגדול.

בכתבי היד העבריים העתיקים, ספר שמואל הוא ספר אחד רצוף. בהדפסות של ספר זה כיום הוא מחולק לשני חלקים, המכונים בהתאמה "שמואל א" ו"שמואל ב". חלוקה זו, וכן החלוקה הפנימית לפרקים, חדרו לעולם היהודי רק במאה ה-16, והן מבוססות על החלוקה של הספר בתרגומו ליוונית וללטינית. שם הספר במסורת היהודית נובע מן הדמות הראשונה המתוארת בהרחבה בספר, הלוא היא דמותו של שמואל הנביא. לעומת זאת בתרגום העתיק ליוונית, שנעשה כבר בימי הבית השני - במאות הראשונות לפסה"נ - ספרי שמואל ומלכים נתפסים כארבעה חלקים של ספר אחד ארוך, הקרוי "מלכויות", ולפיכך שמואל א הוא "מלכויות א" ושמואל ב הוא "מלכויות ב".

בדומה לשלושת הספרים ההיסטוריים האחרים, גם ספר שמואל כולל מקורות שונים ומגוונים, כגון סיפורים, שירים וקטעי רשימות. ואולם בניגוד לספרים האחרים, בספר שמואל כמעט שאין דברי עריכה המלכדים את המקורות השונים במסגרת אחת מאחידה, ונראה שלפני העורך כבר עמדו קבצים מקיפים יחסית שהוא מיעט להתערב בהם. תכונה זאת מקנה לספר שמואל אופי ספרותי השונה מאופיים של שאר הספרים ההיסטוריים. בשאר הספרים, ובייחוד בספרי שופטים ומלכים, ניכרת יד העורך במסגורה של כל יחידה ספרותית בדברי הטפה אידאולוגיים אחידים למדי. בספר שמואל, לעומת זאת, היחידות הספרותיות מועמדות זו אחר זו - או משתלשלות זו מתוך זו - בלא הסברים אידאולוגיים דוגמטיים, אלא מתוך נביעה היסטורית וספרותית רציפה למדי. על זה יש להוסיף את הייחוד הספרותי של הסיפורים עצמם, המצטיינים בעיצוב דרמטי חי

ומסעיר ובראייה פסיכולוגית נוקבת יותר מן הסיפורים המשוקעים בשאר הספרים ההיסטוריים שבמקרא.

אין אנו יודעים בוודאות מתי נתחבר ספר שמואל. העריכה הסופית הייתה חלק מן המהלך הגדול של יצירת החיבור ההיסטוריוגרפי המקיף את כל רצף הספרים מיהושע ועד מלכים, והוא נעשה כנראה סמוך לחורבן הבית הראשון - זמן מה לפניו או לאחריו - כלומר במאה ה-7 או ה-6 לפסה"נ. אבל קשה לתארך את מלאכת העריכה של הקבצים הקדומים שעמדו לפני העורך, ועוד יותר קשה לדעת מתי נתחברו המקורות הבודדים עצמם (שרובם סיפורים). העובדה שהסיפורים מתאפיינים בתיאור חי ביותר של הדמויות ובעמדה מורכבת וביקורתית כלפיהן, הביאה חוקרים למחשבה שהסיפורים נתחברו זמן קצר יחסית לאחר המאורעות המסופרים בהם, ואם כך הרי הם מקורות קדומים ביותר שנכתבו לכל המאוחר בימי שלמה, כלומר בסביבות המאה ה-10 לפסה"נ. בעשורים האחרונים ניכרת גישה ספקנית יותר בקרב כמה וכמה חוקרים, ויש הטוענים שכל סיפור מקראי שאי אפשר להצליב אותו עם נתונים השאובים ממקורות חוץ-מקראיים (ולפי שעה זה מצבם של כל הסיפורים שבספר שמואל), הוא תוצר של פעילות ספרותית מאוחרת וחסרת ערך היסטורי. אבל שאלת הערך ההיסטורי של הסיפורים הכלולים בספר שמואל אינה מעלה או מורידה מעוצמתם הספרותית ומליטושם הלשוני והסגנוני. כל הקורא בסיפורים אינו יכול שלא להיות מרותק לתפניות העלילתיות ולסבך היחסים בין האישים השונים, המתוארים בלשון מדויקת ורב-רבדים. סיפורים אלה הם מן הפסגות הגבוהות ביותר של הפרוזה העברית מאז ומעולם, והם מקור לסדרה ארוכה של רעיונות, מושגים ומטבעות לשון, המהדהדים עד היום בתרבות העברית ובלשון המדוברת בפינו.

על הקריאה בסיפורים מעיב במידת מה הנוסח הבעייתי של הספר. נוסח המסורה משתלשל מכתב-יד קדמון, שכנראה היה פגום במקומות רבים, והפגמים גרמו לעתים קרובות לשיבוש קשה במשמעות הפסוקים. אחת הדוגמאות המפורסמות נמצאת בשמ"א יג, 1: "בִּן שָׁנָה שְׂאוּל בְּמִלְכּוֹ וְשִׁתֵּי שָׁנִים מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל". אי אפשר להתייחס ברצינות למידע זה, שהרי הסיפורים על המלכת שאול מתארים אותו כבחור צעיר, גבוה "מִכָּל הָעָם מִשְׁכֶּמוֹ וּמְעֵלָה" (שמ"א י, 23), ותיאור זה בוודאי אינו הולם תינוק בן שנה! אף אין כל אפשרות לדחוס את כל האירועים המסופרים על שאול ועל בניו לתקופת מלוכה בת שנתיים. אפשרות אחת להסבר היא שנשמטו לפחות שתי מילים מן הפסוק: "בִּן X שָׁנָה שְׂאוּל בְּמִלְכּוֹ ו-X וְשִׁתֵּי שָׁנִים מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל". אפשרות נוספת - שעד כה שאול מלך שנה וסך הכול מלך שנתיים. אבל אין בידנו לדעת כיום מה הן בדיוק המילים האבודות. יש דוגמאות רבות נוספות לשיבושי נוסח כאלה (ואחרים) בגוף הספר, אך לא תמיד הם כה צורמים. לכן לא הערנו על בעיות נוסח בכל מקום, אלא רק במקומות שאין בהם שום דרך הגיונית להבין את הכתובים כפי שהם לפנינו, והכרח הוא להניח שנוסחם השתבש.

ספר שמואל (בתנ"ך) מתאר תהליכים חברתיים, פוליטיים ודתיים שהתחוללו בחברה הישראלית בתקופתו של שמואל הנביא ואחריו: תהליך המעבר ממשטר שבטי למשטר מלוכני; מאבק בין מלכות בית שאול למלכות בית דוד; שינוי במקום הפולחן - משילה לירושלים, וביסוסה של ירושלים כעיר הבירה וכעיר הפולחן המרכזית. התהליכים הללו מיוצגים על ידי שלוש דמויות מרכזיות: שמואל (שמ"א, פרקים א-טז, כח), שאול (שמ"א ט - שמ"ב א) ודוד (שמ"א טז - שמ"ב

כד [ובעצם עד מל"א ב]. כל אחד מהם מייצג במידה מסוימת שלב בתהליך ההתגבשות הלאומית, החברתית והמדינית של ישראל:

- **שמואל** מעוגן בתקופת המנהיגים השבטיים המקומיים, שתחום שלטונם מוגבל וסמכותם נובעת מסגולותיהם האישיות ומאופיים הכריזמטי.
 - **שאול** מיטלטל במעבר המורכב והמיוסר משלטונם של מנהיגים מקומיים וארעיים לשלטונו של מלך אחד כלל-לאומי.
 - **דוד** משלים את התהליך שהחל שאול, והוא מצליח ללכד את השבטים השונים לממלכה מלוכדת אחת ומייסד שושלת מלוכה יציבה, שתתמיד בקיומה מאות שנים. (אמנם הממלכה עצמה תתפצל בימי נכדו של דוד לשתי ממלכות [מלכים א, יא-יב], אולם מלכות בית דוד תמשיך ברצף, גם אם לאחר הפילוג רק על ממלכת יהודה, עד לימי צדקיהו - ימי חורבן בית המקדש הראשון, המתואר במלכים ב כה, ומתוארך לשנת 7-586 לפסה"נ).
- סביב שלוש הדמויות העיקריות הללו יש מערך מסועף של דמויות משנה, שהיחסים בינן ובין הדמויות העיקריות מאיר היבטים שונים בחיי האישים ובתולדות התקופה: עלי הכוהן, שאצלו מתחנך שמואל; יהונתן בן שאול ומיכל אחותו, המנהלים מערכת יחסים מורכבת וטעונה עם דוד; הנשים הרבות בחיי דוד, ובראשן מיכל בת שאול, אביגיל אשת נבל הכרמלי ובת-שבע אשת אוריה החתי; שרי הצבא והיועצים של שאול ושל דוד; ועוד רבים אחרים.

3. התאמת ספר שמואל לתכנית הלימודים במקרא לבית הספר היסודי

תכנית הלימודים החדשה במקרא, התשס"ג, מפרטת את המטרות של תכנית הלימודים בבית הספר היסודי. נציג את המטרות ואת יישומן בספר הלימוד שמואל.

3.א. מטרות תוכניות וערכיות:

- להכיר ולבחון דמויות בתולדות העם, דוגמת האבות והאמהות, נביאים, שופטים, מלכים ודמויות נוספות.
- בספר הלימוד שמואל נכיר דמויות מרכזיות דוגמת שמואל, שאול, דוד, מיכל, אביגיל, יואב בן צרויה, בת שבע, אבשלום, אחיתופל ושלמה. נכיר גם דמויות משנה דוגמת נבל, בעלת האוב ועוד.
- להכיר את המקרא כספרות שלרוב אינה מעלימה ומטשטשת חולשות אנוש.
- ייחודו של ספר שמואל הוא בכך שהדמויות המתוארות בו הן דמויות אנושיות, מלאות רגשות וסתירות פנימיות, המתפתחות לאורך זמן. למשל, שאול ויחסו המורכב לדוד - לכך הקדשנו את הפרק "מאוהב לאויב"; שמואל ויחסו האמביוולנטי כלפי שאול - לכך הקדשנו

את הפרק "רגשות מעורבים"; או דוד וחולשתו בסיפור בת שבע, ומורכבות תפקידו כאבא וכמלך בפרקי מרד אבשלום, וכן התפתחות יחסה של מיכל לדוד.

▪ *לנקוט עמדה מנומקת ומבוססת כלפי ערכים, תפיסות עולם ודמויות במקרא.*

מתוך מטרה זו גזרנו שני "כללי אצבע" בפיתוח הספר ובהמלצות להוראה:

הכלל הראשון - הנמקה. התלמידים מתבקשים, הן בשאלות אינפורמטיביות והן בשאלות של טיעונים ונקיטת עמדה, לבסס את דבריהם על ציטוטים מתוך הפסוקים. נימוקים תקפים ומהימנים המבוססים על ראיות מוצקות מהווים מרכיב מרכזי בכישורי למידה של לומד חושב, ושיעור התנ"ך מהווה מקום מרכזי לטיפוחם. ההתבססות על הפסוקים היא גם כלי לאימון בקריאת התנ"ך ול"התיידדות" עם הטקסט המקראי.

הכלל השני - נקיטת עמדה. הדמויות, הערכים והאירועים המסופרים, מזמנים נקיטת עמדה. ועם זאת, נמנענו משאלות המזמינות הזדהות עם הדמויות (סיפור חנה העקרה, אוריה החוזר משדה הקרב), ומשאלות הדורשות עמדה שיפוטית. השאלות שהוצגו לפני התלמידים מזמינות למחשבה, לניסוח של רעיונות שונים ושל עמדות שונות, לעתים מנוגדות זו לזו. למעשה, הזמנו את התלמידים לנסח דילמות, אך לא לפתור אותן. כך, לדוגמה, התלמידים מתבקשים להציג נימוקים בעד ונגד העלאת עולה על ידי שאול (שמואל א ג), נימוקים המציגים יתרונות וחסרונות בעצת אחיתופל (שמואל ב טז), או נימוקים בעד ונגד ההיגיון שבהמלכת אדוניה (מלכים א א).

▪ *להכיר את החברה המקראית ואת השינויים שחלו בה מבחינת מבנה המשפחה והשבט, הממלכה ומוסדותיה, החוק והמנהג.*

כאמור, אחד הצירים המרכזיים בספר שמואל הוא השינוי במבנה החברתי - מחברה שבטית, המאפיינת את תקופת השופטים: "בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה" (שופטים כא 25, הפסוק האחרון בספר שופטים), לחברה מלוכנית, בעלת שלטון אחיד, יציב, ומגובש לאורך זמן: "...וְהַמֶּלֶכָה נִכְוֶה בְּיַד שְׁלֹמֹה" (מלכים א ב, 46, הפסוק האחרון בתכנית הלימודים לכיתה ה).

3.ב. יעדי ההתמצאות במקרא

תכנית הלימודים במקרא מגדירה כמה יעדים הקשורים בהתמצאות של תלמידי בית הספר היסודי במקרא. נפרט יעדים אלה:

▪ *לדעת לצטט ביטויים ופסוקים נבחרים. לכל נושא ולכל ספר מן המקרא הנלמדים בביה"ס היסודי, צורפה רשימה של ניבים, ביטויים וקטעים לבקיאות (יש שקטעים סומנו על ידי מילים פותחות ומסיימות). הרשימה תסייע למורים לבחור ביטויים, קטעי פסוקים או פסוקים מרכזיים לעניין הנלמד.*

על בסיס היעד הזה והיעד הבא הגדרנו את פינת "משפטים לדרך" שתפורט להלן.

▪ *לדעת לזהות את ההקשר שממנו נשאבו הביטויים והפסוקים.*

בספר הלימוד שמואל ישנה התייחסות למשמעות הניבים ברצף הוראת הפרק, ובנוסף הספר מציע את הפינה "משפטים לדרך", המופיעה בסיומם של חלק מן הפרקים. בפינה זו מודגשים הניבים

והביטויים המומלצים ללמידה בע"פ. גם איורי הקומיקס מלווים בציטוטים חשובים מן הפסוקים, ולעתים הניבים מופיעים בדיאלוגים בין הדמויות המאורות.

▪ להכיר את רצף השתלשלות האירועים שבסיפורים.

לטובת השגת היעד הזה, אנו מציעים כמה אפיקי הוראה:

• הבסיסי - קריאת הפרקים מתוך התנ"ך.

• הבאת העלילה באמצעות איורי הקומיקס, ויצירת קישור בין הקומיקס לבין הטקסט המקראי באמצעות הפסוקים המצוטטים בראש כל "משבצת" קומיקס.

• הבאת רצף הסיפור על פי החלק של ההצעות להוראה והחלוקה ליחידות-משנה. חלוקה זאת מאפשרת לערוך סיכומי ביניים בין חלקי העלילה השונים.

▪ להכיר את הדמויות ואת האירועים המרכזיים הכלולים בחומר הלימוד, ואת מקומות התרחשותם, באמצעות מפה.

כאמור, ההצעות להוראה מאפשרות היכרות עם הדמויות, עם האירועים ועם שיוך האירועים למיקומם הגאוגרפי.

4. רציונאל הפיתוח - דידקטיקה, ערכים וקומיקס...

4.א. עקרונות דידקטיים בפיתוח הספר

תכנון הלימודים - התמודדות עם הספק החומר

המציאות מכתובה לעתים סדר שונה מן המתוכנן, ולעתים לא מספיקים לסיים ללמד את כל הפרקים הנדרשים בכיתה ה. ספר הלימוד שמואל מציע אמצעים שונים להתמודדות עם בעיית ההספק.

האמצעי הראשון הוא לכאורה טכני - הכללת כל הפרקים הנדרשים על פי תכנית הלימודים לכיתה ה בספר אחד, למרות שבתנ"ך עצמו מדובר בשני ספרים ואף בשלושה (כולל 2 הפרקים מספר מלכים). אמצעי זה מאפשר היכרות של הלומד עם התכנית השנתית. אמצעי זה אף מקל על המורה לתכנן את ההוראה לאורך שנת הלימודים בהתחשב במציאות הבית-ספרית. להבאת כל פרקי הלימוד בספר אחד יש סיבות נוספות: סיבה מקראית-מחקרית - שלפיה אין הפרדה בין ספר "שמואל א" לבין ספר "שמואל ב", אלא הם ספר אחד שחלוקתו לשני חלקים היא חלוקה טכנית בלבד. סיבה דידקטית - מכיוון שתכנית הלימודים דורשת את הוראת מכלול הפרקים, מן הראוי שספר הלימוד יציג לפני הלומדים והמלמדים את סך כל הפרקים כמכלול אחד, כיחידה שלמה אחת.

האמצעי השני הוא ההתמקדות במסרים העיקריים של כל אחד מהפרקים. המטרה של הוראת

המקרא בכיתה ה היא להכיר את הסיפורים ולהבין אותם, ובפרקים רבים אפשר להגיע לרמת הבנת הסיפור גם ללא העמקה יתרה בפרטים. העמקה זו היא לעתים בבחינת "מרוב פסוקים לא רואים את הפרק".

האמצעי השלישי הוא הצגת העלילה באמצעות איורי הקומיקס. הצגה זו יכולה להיות אמצעי יעיל (וחסכוני בזמן...) להבנת העלילה של הפרקים.

התייחסות לשונות בין התלמידים

ההתייחסות לשונות בין התלמידים באה לידי ביטוי בספר **שמואל** במתן כלים ואמצעים המאפשרים הפעלת דרכי הוראה מגוונות המיועדות ללומדים השונים: לתלמידים בעלי לקויות למידה, לתלמידים שסגנון הלמידה שלהם הוא ויזואלי, לתלמידים הנסמכים על חשיבה דדוקטיבית (מהכלל אל הפרט), לתלמידים הנסמכים על חשיבה אינדוקטיבית (מהפרט אל הכלל), ולתלמידים הזקוקים ללמידה פעילה, שבה הם דומיננטיים בדיאלוג עם הטקסט (משימות "הזמנה ליצירה").

להבדיל ממשימות אחרות, במשימות ההזמנה ליצירה אין תשובה אחת נכונה אלא הזדמנות לביטוי אישי תוך קיום דיאלוג אקטיבי עם הטקסט - אפשרות להביע עמדה ולחוות אחרת את הסיפור. לתלמידים הזקוקים לעוגנים ברורים, לאמירות ברורות, במהלך רצף ההוראה - הדגשנו סיכומי ביניים, שבהם אין הפעלה או משימה אלא אמירה שהיא בבחינת "ישור קו" עם כלל הלומדים. גם שילוב איורי הקומיקס בספר מאפשר למידה בקצב אישי ואפשרות לחזרה על הפרק או להכנת הפרק בבית.

מענה אחר לשונות הוא הגיוון שהספר מַזְמֵן בדרכי ההוראה. ארגון התכנים בספר הלימוד, ודרך הצגתם, מאפשרים למורה לתכנן ולבצע עבודה עצמית של יחידים, עבודה בקבוצות ועבודה במליאת הכיתה. קיים היצע רחב של פעילויות מגוונות בספר ובמדריך למורה. ועם זאת, חשוב להדגיש: אין כל כוונה שהתלמידים יבצעו את כולן! אנו ממליצים שהתלמידים יבצעו רק חלק מהפעילויות, לפי שיקול דעתו של המורה. ההיצע של הפעילויות נועד לאפשר בחירה. אנו מאמינים שקיומו של היצע רב ומגוון כזה יאפשר לכם את הגמישות החשובה כל כך בתהליך ההוראה - הגמישות "לתפור" תכניות לימוד שונות לתלמידים השונים, ובכך להיענות לצורכי הלמידה וההוראה בכיתה ההטרוגנית.

רמות חשיבה

ראשית יש לציין כי אין קשר בין סגנונות הלמידה השונים לבין פיתוח רמות החשיבה. בכל אחת מדרכי הלמידה וסגנונות הלמידה אפשר וכדאי לפתח רמות שונות של חשיבה.

ביצוע המשימות השונות דורש כישורי חשיבה שונים, וברמות שונות:

- יש פעילויות הדורשות כישורי חשיבה פשוטים, כגון הפקת מידע בסיסי מן הפסוק המקראי. לעתים סוג זה של פעילויות הוא הסעיף הראשון של פעילות הכוללת סעיפים נוספים. עם זאת חשוב לזכור שלשאלות התומכות בהבנת הנקרא בטקסט יש חשיבות גדולה, שכן הן מאפשרות ביצוען של מטלות הדורשות כישורי חשיבה גבוהים יותר. כדאי להיות ערים למקרים שבהם יש

- צורך במתן "פיגומים" לתלמידים. אפשר לעשות זאת באמצעים שונים, לדוגמה: ניהול דו-שיח עם התלמידים, במטרה להביא לכך שיבינו את מה שקראו בטקסט.
- יש פעילויות מורכבות קצת יותר, הדורשות איסוף מידע וייצוגו מחדש בצורה שונה - בטבלה, בתמונה, בכתיבה, בסיכום וכדומה.
 - בנוסף יש בספר הלימוד פעילויות מורכבות, המצריכות **כישורי חשיבה גבוהים** לדוגמה:
 - השוואה, איסוף נתונים לטובת הסקת מסקנות, כתיבת כותרות וסיכום, הצגת טיעון, ניסוח או הבעת עמדה וכן נימוק וביסוסה, ניתוח יתרונות וחסרונות ועוד.
 - פעילות ה**דיון בכיתה** היא פעילות שבבסיסה שאלה פתוחה, המזמנת ריבוי דעות או הצפת נושאים לדיון בכיתה, מתוך מטרה לאפשר הפריה הדדית ברעיונות ובעמדות השונות. הדיון בכיתה יכול להתקיים לפני לימוד הפרק - כגירוי להצפת שאלות, או כפעילות סיכום - ככלי להסקת מסקנות ולבניית טיעונים. אפשרות נוספת היא דיון בכיתה במהלך רצף קריאת הסיפור - ככלי להשהיה וליצירת מתח.

רלוונטיות

- האם סיפורי המקרא יכולים להיות רלוונטיים לתלמידי כיתה ה', בחינוך הממלכתי, במדינת ישראל במאה ה-21? האם מושגים כמו "פולחן", "עמלק" "מלוכה" הם מושגים המדברים ללב התלמידים? הנחת היסוד היא כי רלוונטיות הופכת את הלמידה למשמעותית. הנחת יסוד נוספת היא כי הרלוונטיות יכולה לבוא לידי מימוש הן ברובד הקוגניטיבי והן ברובד הרגשי. היינו, גם אם עולם היום-יום של התלמידים אינו כולל מושגים כמו "מלוכה" ו"פולחן", אפשר להפוך את הלמידה למשמעותית ולרלוונטית:
- **רלוונטיות קוגניטיבית** - יצירת אתגר ועניין מחשבת, המאפשרים התמודדות, למידה ותחושת הישג.
 - **רלוונטיות רגשית** - יצירת קישור וזיקה לעולמו הרגשי של התלמיד: ערכים, דילמות, עמדות, מאפייני דמות, הזמנה ליצירה ועוד. דוגמת הנושא "קבלת החלטות" בשמואל א יג, או הנושא "לחץ חברתי" בשמואל א כד.

תוצרים ודרכי הערכה

- כשם שהלומדים הם שונים וסגנונות הלמידה הם שונים, כך גם דרכי ההערכה של המורה לגבי התלמיד שונות. חלק מדרכי ההערכה הן בכתב - כמענה על שאלות ומשימות, חלק ברמת הבנת הנקרא, וחלק בסדר חשיבה גבוה יותר, תלוי באופי המשימה. חלק מדרכי ההערכה הן ביצירה - ציור, איור, כתיבה חופשית ועוד. גם אלה מבטאים הבנה של החומר הנלמד. במשימות אלה, המעודדות חשיבה רוחבית, אין תשובה נכונה או לא נכונה, ועל כן הערכתן אינה כ"נכונות" או כ"לא נכונות" אלא כתשובות המבטאות מידת הבנה של דמות, של סיטואציה, של הפסוקים וכדומה. דרך הערכה נוספת של התלמידים - על פי מידת ההשתתפות והבעת עמדה המבוססת על בקיאות והיכרות עם הסיפור.

הקניית מיומנויות קריאת הטקסט המקראי

קריאת הטקסט המקראי שונה מקריאת טקסט עברי רגיל, ולכן מצריכה הקניית מיומנויות ייחודיות:

- א. **התמצאות** - מציאת מראי מקום (שימוש בגימטריה). מקובל לסמן פרקים באותיות ופסוקים במספרים, וזאת אף הדרישה של תכנית הלימודים. על מנת להקל את ההתמצאות, שילבנו את הפסוקים בקומיקס, תוך ציון מספרי הפסוקים.
- ב. **טעמי המקרא** - תכנית הלימודים במקרא מבקשת להקנות בכיתה ה' שניים מטעמי המקרא. האחד - סוף פסוק ("סילוק"). השני - "אתחנתא". מתוך הנחה שמיומנות זיהוי הטעם "סוף פסוק", וזיהוי תיחום הפסוק, נרכשו בשלב מוקדם יותר - בחרנו להתמקד בהקניית הטעם "אתחנתא" כאמצעי לשיפור הקריאה וההבנה.
- ג. **ביאורי מילים** - אוצר המילים המקראי שונה מאוצר המילים המודרני, ומהמשלב הלשוני של תלמידי כיתה ה'. שילוב הביאורים בשולי הספר מאפשר קריאה שוטפת. אפשר להיעזר בביאורים כהכנה לקריאת הפסוקים, ברצף קריאת הפסוקים, או כהכוונה לשימוש אישי של התלמידים.
- ד. **זיהוי פערים בטקסט** - פעמים רבות הטקסט המקראי אינו חושף הכול - רגשות, אירועים, הסברים. הפערים בטקסט מזמנים השלמה ומאפשרים לדמיון לפרוח. הקומיקס הוא כלי עזר לזיהוי הפערים ולמילוי הפערים.
- ה. **פרשנות** - להבדיל מביאורי מילים, פרשנים מזהים בפסוק קושי לשוני, ערכי, אמוני, ומציעים לו הסברים על פי תפיסת עולמם. בספר אנו מציעים היכרות עם פירושים. מרבית הפירושים נמצאים במדריך למורה, לשיקול דעתו של המורה.
- ו. **זיהוי חזרות ומילים מנחות** - הטקסט המקראי מדגיש רעיון מסוים באמצעות חזרות ומילים מנחות. בספר אפשר למצוא הקניה של המושג והפניה של המורה לאיתור מילים מנחות, והעיקר - משמעותן.
- ז. **קונבנציות ספרותיות** - בטקסט המקראי אפשר לזהות מבנים ספרותיים, כמו "מצג" (שמואל א ג), "משל" (שמואל ב יב), ועוד. שיטת ההקניה של מושגים אלה בספר היא מהפרט (מהדוגמה) אל הכלל: א. לימוד וניתוח תוכן הפסוקים; ב. הגדרת מאפייני המושג הספרותי; ג. סינתזה - בדיקת המקרה הספציפי מול ההגדרה.
- ח. **"מושגים מקראיים"** - בתהליך הלמידה המצטבר של פרקי התנ"ך התלמיד נתקל במושגים החוזרים על עצמם. בתחילה הם נרכשים, ובהמשך הלמידה הם הופכים להיות שימושיים. בספר זה הדגשנו כמה מושגים מרכזיים הנובעים מתוך רצף הפרקים - "נבואה", "קדושה", "משפט - חוק", "מידה כנגד מידה" ועוד.
- ט. **השוואה בין מקורות** - הבנה מעמיקה של הטקסט המקראי, כמו גם חשיבה מסדר גבוה, מחייבת לעתים קרובות השוואה בין טקסטים. ועם זאת, נראה כי לעתים הפיזור בין מקורות שונים מקשה על התלמידים להבחין בין עיקר לטפל. על כן, לפעמים הצענו לתלמידים לערוך רשימות, ולא טבלאות השוואה, ופעמים רבות הביאור של המקור, ולא פסוק נוסף, כדי לא להלאות את התלמידים. במקומות שבהם הזמנו השוואה, הצענו כלים, כמו סימון בצבעים של מילים ורעיונות חוזרים ועוד.

4.ב. ערכים מנחים בפיתוח הספר

- בהוראת התנ"ך יש הזדמנות להקניית רבדים רבים של ערכים תרבותיים - ישראליים ויהודיים - כחלק מהוראת התרבות העברית

השפה, הסיפורים, הדמויות, המקומות - כל אלה יוצרים את התשתית האסוציאטיבית-תרבותית בקרב ילדים ובני נוער, הגדלים להיות אזרחים במדינת ישראל. על כן, דגש ייחודי הושם בספר על עצם הבנת הסיפור כחלק מתהליך ניכוס התנ"ך. כמו כן הושם דגש על הממד השפתי תוך שילוב הקניית מיומנויות מקראיות, ביאורי מילים והדגשת ניבים וביטויים בשפה העברית. בנוסף הודגש הממד הגאוגרפי, מתוך מטרה ליצור זיקה קוגניטיבית ורגשית בין המקומות המתוארים בסיפור המקראי לבין חיי היום-יום של הלומדים, ולעודד את ערך אהבת הארץ.

- הקניית ערכים אישיים וחברתיים.

תכניו של ספר שמואל מזמנים עיסוק בערכים אישיים וחברתיים כאחת, לדוגמה: לחץ חברתי, איפוק, אחריות, מנהיגות ועוד. בד בבד עם העיסוק בתכנים, ראינו לנכון לשלב בהיבטים המתודולוגיים של הספר גם ממד ערכי - דהיינו, לעודד לריבוי דעות ולסובלנות, עבודה של תהליך לאורך זמן, יצירתיות כערך. הספר מכוון ליצירת קשר בין המקרא לבין העולם החווייתי, האינטלקטואלי, התרבותי והערכי של התלמידים, במטרה להעמיק ולהרחיב את תפיסתם העצמית ואת תפיסתם לגבי העולם הסובב אותם.

- השפה העברית כערך.

מתוך תכנית הלימודים במקרא: "לימוד המקרא כחלק מפיתוח האוריינות- 'אוריינות' היא מכלול התנהגויות, תגובות, נורמות וציפיות שיש כלפי שפה כתובה. פיתוח כשירות אוריינית של תלמידים הוא תחום מרכזי בבית הספר היסודי. תפקיד בית הספר הוא לחשוף לפני התלמידים מאפיינים שונים של טקסטים מסוגים שונים. אחד מסוגי הטקסטים שיש לחשוף לפני התלמידים הוא הטקסט המקראי. נקודת המוצא להבנת המקרא היא בבעיות הקיומיות האנושיות והאוניברסליות ובמסרים הרעיוניים שהוא עוסק בהם. שפת המקור המקראי קשה, ולכן יש להכין את הלומדים בשלבים לקראת השגת הדרגה הגבוהה של קריאה עצמאית ומדויקת. עד שיגיעו לדרגה זו יש לסייע להם בקריאת המקרא ובהבנתו."

אחד הקשיים הידועים בהוראת המקרא הוא הקושי השפתי של התלמידים בקריאת פסוקי המקרא - אוצר המלים הזר, התחביר השונה, סימני הפיסוק השונים (טעמי המקרא). פעמים רבות השפה עצמה מהווה מכשול בהבנת הסיפור, בבחינת "שפה זרה", ואף יוצרת רתיעה מקריאת הטקסט המקראי. בספר הלימוד שמואל שמנו דגש רב על ההיבט השפתי. אנו רואים בהקניית השפה, בשימוש בה ובהיכרות אתה, ערך העומד בפני עצמו. אחת ממטרות הספר היא העשרת המבע הלשוני של הלומד באמצעות הקריאה והכתיבה. זאת בהלימה להישג נדרש 7 בחינוך הלשוני: "קריאת טקסטים מן המקורות היהודיים כחלק בלתי נפרד מהמורשת התרבותית היהודית ותוך עמידה על ייחודם הלשוני"

בהתמודדות עם הטקסט המקראי מסייע הקומיקס המשלב את פסוקי המקרא ואת השפה הדבורה, תוך הכוונה להתמצאות ולתיווך בין האיוורים לבין הפסוקים הרלוונטיים בתנ"ך. מסייעות בכך גם משימות הזיהוי וחילוף הפרטים מתוך הטקסט. דגש לשוני נוסף בספר הוא

הבחנה בין משלבי שפה שונים - מהלך ההוראה מציע הנחיות ברורות, שפה רהוטה, בגובה העיניים. ביטויים "סלנגיים", עם קריצה היתולית, מושמים בפיהן של דמויות העזר (הינשוף, העז, העורב). עוד ממד של השפה הוא הזמנה לכתיבה. פעמים רבות הצענו התחלות של תשובות, כדי להקנות הרגלי כתיבה וארגון תשובה. עוד הצענו כתיבה חופשית, אישית ויצירתית, במילוי בוועות הקומיקס ובהזמנות ליצירה.

4.ג. הוראה באמצעות הקומיקס

בימינו ספרי הקומיקס אינם רק ספרי שעשוע המתארים דמויות גיבורי-על, אלא הם נתפסים בעולם כסוגה ספרותית, המאפשרת דיון מעמיק ורציני בנושאים היסטוריים וחברתיים, בין השאר בשל יכולתם להעביר סיפור באמצעות תמונות, עיצוב דמויות ואפיון "אבטיפוס" של דמויות מייצגות, ודרך כך לאפשר העברת מידע וכן ריבוי דעות ועמדות. אחד הספרים שיצר את השינוי הוא ספרו של אמן הקומיקס היהודי, ארט שפיגלמן, בן לניצולי שואה שחי בארה"ב, אשר פרסם בשנת 1986 את הספר "עכבר - סיפורו של ניצול", המתאר את קורות אביו של שפיגלמן בשואה דרך סיפור קומיקס. שפיגלמן זכה בשנת 1992 בפרס פוליצר על ספר זה ועל ספר ההמשך, "כאן החלו צרות". בשנת 2004 פרסם שפיגלמן את הספר "בצל המגדלים שאינם", שנכתב בעקבות אירוע אסון התאומים בניו יורק. לדבריו של שפיגלמן, הקומיקס דומה לפעולת המוח - "פרצים קטנים של שפה ושל תמונות קצרות".

השימוש בקומיקס לצרכים לימודיים-חינוכיים

- השימוש בקומיקס ככלי לחינוך ולהוראה צובר גם הוא תאוצה בשנים האחרונות בארה"ב, באירופה ובין. מחקרים מצביעים על כמה יתרונות לשימוש בקומיקס כאמצעי לימוד:
- הקומיקס מאפשר התמודדות עם נושאים הנתפסים כקשים בזכות האופן שבו הקומיקס מתקשר לעולמם של הילדים ומאפשר שיח ולמידה "בגובה העיניים".
 - הקומיקס מאפשר הצגת ממד אנושי-אישי של הדמויות, וכך מאפשר הבנה מעמיקה יותר של מצבים בינאישיים בסיפור.
 - מחקרים מראים כי הוראה באמצעות קומיקס גורמת למוטיבציה ללמידה, לגירוי, לסקרנות ולהבנה של העלילה.
 - הקומיקס מכיל אלמנטים חזותיים ושפתיים בעת ובעונה אחת. כך תלמידים בעלי סגנונות למידה שונים יכולים להתמקד בסגנון הלמידה המתאים להם.
 - אלמנטים ויזואליים החוזרים על עצמם, כמו דמויות ומקומות, מאפשרים זיהוי לאורך העלילה ומקילים על התלמיד במעקב אחר רצף העלילה.
 - הקומיקס מזמן שיפור מיומנויות קריאה - קריאה דמומה, קריאה בקול לפי דמויות, התאמה בין תמונה לטקסט. ובמקרה שלנו - שיפור מיומנות קריאת טקסט מקראי.
 - הקומיקס הוא כלי עזר המתווך ומגשר בין התלמיד לבין הקריאה בטקסט. הוא אינו תחליף לקריאת הטקסט המקראי אלא משמש כגשר בין התלמיד לטקסט.

השימוש בקומיקס בהוראה מאפשר ומעודד **יצירה עצמאית של הלומדים** משני סוגים: יצירה עצמאית לגמרי, ויצירה המבוססת על משימות סביב הקומיקס הקיים.

היצירה העצמאית של הלומד מאפשרת עיצוב ואפיון מעשי של הסיפור ומרכיביו - מקום, דמויות, חפצים ומושגים, החל בדמות, דרך יצירת תמונה ועד לכתיבת רצף של סיפור. במקרה שלנו, קומיקס בהשראת הטקסט המקראי, מתאפשר "תרגום" האפיון המילולי של אלמנטים בסיפור, לעיצוב ויזואלי שלהם. היצירה העצמאית של הלומד מאפשרת לו ליצור רצף סיפור קצר של עלילה, עם התחלה אמצע וסוף, תוך יישום מושגי רצף בעלילה ואפיון דמויות.

עבודת ההכנה ליצירה עצמאית של הלומד, משכללת את מיומנויות הקריאה והכתיבה. **בקריאה:** הבחנה בין דברי המספר, דברי הדמויות, תיאור מקום, הבחנה בין מחשבה לאמירה, הבחנה בין זמנים, חלוקת הטקסט לתת-יחידות תוכן. **בכתיבה:** תרגול של כתיבת משפטי חיווי ושאלה, תרגול כתיבת דיבור ישיר, יצירת רצף סיפורי עצמאי.

היצירה המשולבת של התלמיד, בעזרת הקומיקס, מאפשרת לתלמיד: הזדמנות למילוי פערים בטקסט, פרשנות אישית, חיבור לדמות ולמצב המתואר. בספר הלימוד אנו מציעים, מעת לעת, מילוי של בועות דיבור ומחשבה לדמויות, במקומות שבהם הטקסט המקראי אינו מפרט את המחשבות והאמירות של הדמות, והדמיון יכול להתחיל לעבוד....

מתוך תכנית הלימודים: *"בבית הספר היסודי מושם הדגש על הרצף של המאורעות ועל היסוד הנרטיבי של סיפורי המקרא. מכיוון שלא כל פרקי המקרא נלמדים בכיתה, יש לימו המורים את החסר בסיפור בעל פה!"* הקומיקס מאפשר את השלמת החסר בהבנת רצף הסיפור, ובכך מאפשר התאמה של תכנית הלימודים למציאות ההוראה בשטח (הספק החומר) בהיבט של ההבנה הבסיסית של הפרק, ומסייע למורה בהשלמה בעל פה של הסיפור.

הצעות להוראה באמצעות הקומיקס

- המורים יכולים לראות בקומיקס כלי עזר לקריאת הסיפור ברצף וממנו יוצאים לקריאת הטקסט המקראי ולניתוח הפרק. הבנת רצף העלילה, קודם לקריאת הפסוקים, מאפשרת התמודדות עם מוקשי הבנה בפסוקים, אשר מקשים על התלמיד בהבנת הסיפור וגורמים לרתיעה.
- יצירת גירוי, סקרנות ועניין בפרק - טרום קריאה.
- דמויות ותפקידים - חלוקת הקריאה בקומיקס בכיתה בקול, על פי תפקידים ודמויות.
- מיקוד ב"פריים" אחד (איור אחד) ודיון באירועים או בפסוקים הקשורים אליו - מדרש תמונה.
- כלי למעקב אחר תת היחידות המופיעות בהצעות להוראה.
- זיהוי בין תמונה לפסוק - התמצאות והבנה.
- הקומיקס יכול לתת מענה לתלמידים ש"הלכו לאיבוד בסיפור", ומאפשר להם התמצאות קלה יותר ברצף.
- לאחר הלימוד - הקומיקס יכול להוות כלי לחזרה ולעבודה בבית.
- השראה והזמנה ליצירה עצמאית של התלמידים.

תכנית הלימודים במקרא ממליצה: *"שימוש באמנויות לסוגיהן כגון: ציור, פיסול, שיר, סיפור וסרט (במקרה שלנו - קומיקס), עשוי לסייע להבנת הרעיונות הגלומים במקרא. לאחר שהרעיונות*

המרכזיים של הטקסט נחשפו והובנו, אפשר להציע אמצעים אמנותיים שיעשירו ויעמיקו אותם. שתי דרכים לפנינו: א. 'הדרך הפרשנית', משמעה: שימוש ביצירות אמנות לסוגיהן כפרשנות למקרא, לצד פרשנויות אחרות. ב. 'הדרך היצירתית' - פעילות יצירתית של התלמידים כאמצעי חווייתי, אישי או קבוצתי, להפנמת הנלמד."

המתודה של שימוש בקומיקס מאפשרת התייחסות אליו הן בדרך פרשנית, והן בדרך יצירתית המזמינה את התלמיד ליצירה משל עצמו. הקומיקס משמש גם כאמצעי להסבר הטקסט וגם ככלי המפעיל את הלומדים.

5. ביבליוגרפיה מומלצת

- עולם התנ"ך, שמואל א, ב, הוצאת דברי הימים
- בר אפרת שמעון, שמואל, סדרת מקרא לישראל: פירוש מדעי למקרא, עורכים: גרינברג משה, אחיטוב שמואל, הוצאת עם עובד, תשס"ד
- זקוביץ יאיר, אהבת אב לבניו - אהבה המקלקלת את השורה, בתוך דוד: מרועה למשית, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1995
- ליבוביץ נחמה, עיונים בספר שמות, הוצאת ההסתדרות הציונית העולמית, תש"ל

ביבליוגרפיה (ביבליוגרפיה מקוונת):

- אתר "מקראנט", שכתובתו: www.mikranet.org.il - ובתוכו:
 - א. מאגר מידע - ניווט או חיפוש לפי מילות מפתח
 - ב. לקסיקון מושגים
 - ג. אטלס
 - ד. קהילת מורים - מאמרים דידקטיים
- מאמרים בנושא קומיקס:

<http://www.esl-lab.com/research/comics.htm>

<http://www.cbsnews.com/stories/2005/03/25/earlyshow/living/studyhall/main683050.shtml>

http://findarticles.com/p/articles/mi_m1272/is_n2627_v126/ai_19671125

שמואל א פרק א

- 1. עקרות ולידה ניסית.** דוגמאות נוספות: סיפוריהן של שרה (בראשית טז), רבקה (בראשית כה, 21), אם שמשון (שופטים יג). בכל הסיפורים האלה, בסופו של דבר בעיית העקרות נפתרת. מוטיב העקרות הוא רמז מְטָרִים ללידה פלאית של דמות שתהיה חזקה ורבת השפעה. שרה ילדה את יצחק, רבקה את יעקב ועשיו, אשת מנוח את שמשון.
אפשר להשוות את תגובת אלקנה לחנה: "חנה, למה תכפי? ולמה לא תאכלי? ולמה ירע לך? הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים!" (פס' 4), לתגובת יעקב לרחל: "ניחור אף יעקב כרחל ויאמר התחת אל הים אנכי אשר קנע ממך פרי בטן:" (בראשית ל, 2). בסופו של דבר, גם בסיפור רחל וגם בסיפור חנה - **האל פותח את רחם האישה העקרה בזכות האישה עצמה רחל** - "ויזכר אל הים את רחל וישמע אליה אל הים ויפתח את רחמה:" (בראשית ל, 22); חנה - "וישכמו בבקר וישתחוו לפני ה' וישבו ויבאו אל ביתם הרמתה וירע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה ה': ויהי לתקפות הימים ופתח חנה ותלד בן ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאלתיו" (שמואל א, א, 19-20).
האם להרחיב בנושא העקרות? תלוי בכיתה ובסיפורים האישיים של הילדים. קצת קשה לילדים בגיל זה להזדהות עם הנושא, אלא אם כן זהו חלק מסיפור משפחתי שהם חוו. אפשר לחדד היבטים שונים של הסיפור: ההיבט הרגשי; היבט הזוגיות; אפשרויות התמודדות בהווה (דוגמת אימוץ) ועוד. כיווני הפיתוח של הנושא תלויים במורה וכן בכיתה - ברמתה ובאופייה.
- 2. כל נדרי:** אם מלמדים את הפרק בתחילת השנה, בתקופת החגים, כדאי לקשור את הדיון בנדר של חנה לתפילת "כל נדרי" וליום כיפור. כדאי לדעת כי תפילת חנה היא חלק מההפטרה של היום הראשון של ראש השנה. (ההפטרה כולה - שמואל א פרק א ופרק ב עד פס' 10). הרעיון בבחירת פרקים אלה כפרקי ההפטרה הוא לחזק ולהמחיש את כוחה של התפילה - דוגמת תפילת חנה.
- 3. "מוֹרָה":** מילה יחידאית, המופיעה במקרא רק בהקשר של נזירות עולם. בשאר המקרים יש שימוש במילה "תֵּעַר". כדאי לעיין בסיפור שמשון במדבר ו.
- 4. הצעה לדיון מסכם בשאלה:** אם בסופו של דבר פתח ה' את רחמה של חנה, מדוע מלכתחילה סגר את רחמה? אפשר להסביר זאת בלידה הניסית של הילד שמואל. במקרא מצויות דוגמאות נוספות ללידה "ניסית" לאחר עקרות האם, שבעקבותיה נולד "ילד פלאי" (יצחק, יעקב, שמשון).

שמואל א פרק ב 11-26

- 1. הפרק הזה מתאפיין במתח מסוים:** השוואה בין היורשים האפשריים - בין הבנים הביולוגיים של עלי לבין שמואל, ה"בן המאומץ". הפרק מסביר מדוע שמואל (ולא בניו של עלי) יהיה היורש של עלי.
- 2. כדי לתאר את השלילי בהתנהגות של חופני ופנחס** בחרנו להציג דרך בסיסית - בחינת האלימות הכרוכה בפעולות שלהם. אם רוצים טיפול מעמיק יותר - לאחר הצגת "משפט הכוהנים" אפשר לערוך השוואה בין החוק לבין הסיפור שלפנינו באמצעות טבלה או דיון.

קריטריונים להשוואה: א. פעלים המופיעים בפסוקים - הפועל "לתת" מול הפועל "לקחת". ב. תוכן - בחוק יש חלקים מוגדרים שמותר לקחת: "וְזֶה יְהִי מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעַם מֵאֵת זְכָחֵי הַזֶּבַח אִם שׂוֹר אִם שֶׁהָיָה לְפָנָיו הַזֶּרֶעַ וְהַלְחִיִּים וְהַקֶּבֶה:" (דברים, יח 3); לעומת זאת בסיפור - לוקחים מכל הבא למזלג.

3. למיקוד הדיון בסוגיית הכוהנים אילו מעשים וערכים מצויים מהכוהן? כלפי העם - אמון ואמינות, דיסקרטיות, הקפדה על החוקים; להיות דמות ייצוגית - באמונה, בהתנהגות, אפילו במראָה. כלפי האל - אמונה בה, פעולה לפי החוקים; קירבה לאל - קדושה. אפשר וקל יותר להקביל לתפקידי ציבור שהם מכירים מעולם הדת ומהעולם הציבורי-חילוני.

4. לגבי השאלה מה מגלה הכותרת: עוד לפני מציאת גילויי האלימות של בני עלי, ברור מתוך הכותרת כי בני עלי לא עומדים בדרישות התפקיד.

שמואל א ג

1. הצעה לפעילות: לאחר קריאת פס' 1-3 - אם טרם עיינו בקומיקס, אפשר להציע לילדים לאייר את התמונה העולה מפסוקים אלה.
2. פס' 1-3 מהווים הַצָּג, אקספוזיציה. המהלך הדידקטי:
 - א. הבנת הפסוקים.
 - ב. הגדרת המושג "הצג".
 - ג. סינתזה - בדיקה אם הפסוקים עונים על הגדרת המושג.
3. "וְלֹא כָהֵן בָּם" - פס' 13: הצליל של השורש כ.ה.ה מוכר מפס' 2 בפרק זה: "וְעֵינֵינוּ הִחְלוּ כְהוֹת, לֹא יוֹכֵל לְרְאוֹת". אפשר לקשר בין פס' 2 לבין פס' 13 - מה הייתה האחריות של עלי? (חלק מהחינוך הוא לראות מה הילד עושה, ולכוון אותו לדרך הנכונה...)
4. בפס' 15-18, הרגשות של שמואל מתוארים ברמז. אפשר לפתוח לדיון בכיתה על מה שמואל חושב עד הבוקר? ממה הוא חושש?

שמואל א ד

1. המלחמה בין ישראל לפלישתים היא מלחמה המתרחשת לאורך זמן. הקרב המתואר בפרק זה הוא אחד מני רבים, אלא שהפעם מטרת הפלישתים היא לתקוף את המקדש בשילה.
2. מהלך דידיקטי בפרק:
 - א. שלושת שלבי המלחמה.
 - ב. חשיפת הנשק הסודי של ישראל.
 - ג. סיכום תוצאות המלחמה.
3. ארון ה' עוד יחזור לרשות ישראל ואף יובא לירושלים על ידי דוד (כמתואר בשמואל ב, פרק ו). כדאי לזרוע את זרעי המידע אודות קדושת הארון כדי לקצור אותו בשמואל ב ו, שם אופן הבאת הארון הוא משמעותי, וגם שם חלים ברכה או קללה על הנוהגים בו נכון או לא נכון.

4. בדיון בכיתה כדאי להדגיש את סדר הבשורות, ואת הפער בין הציפייה לבשורה שתפיל את עלי - מות בניו, לבין הבשורה שבפועל גורמת למותו - לקיחת הארון. אפשר לפתוח לדיון את הממד הערכי - לא ממקום שיפוטי לגבי עלי, אלא ממקום של למידה על הערכים החשובים לו במסגרת תפקידו.
5. הצעה לדיון מסכם: מה הם המניעים מאחורי הבאת ארון ה' למלחמה? כיצד מתמודדים במצב שבו ה"נשק המנצח" מאכזב? מה הסיפור מלמד את המאמינים על כוחו של "חפץ"? ומה ילמד ההמשך על כוחו של האל מול חפצים אחרים?

שמואל א ה

1. לקראת פרק ה: רצף העלילה בפרק ה מובא בקומיקס. עיקרי הפרק: א. ההבדל בין סוג האמונה של הפלישתים לבין סוג האמונה של ישראל, וכמובן, ניצחון האמונה הישראלית וכוחו המאגי של ארון ה'. ב. הסבר עלילתי - כיצד חזר הארון לידי ישראל לאחר שהפלישתים לקחו אותו כ"שבוי" במלחמה בפרק ד. את פרק ה ננצל להרחבת העיסוק בתרבות הפלישתית. מומלץ להיעזר בדפי העבודה לתלמיד בחוברת ההעשרה.

שמואל א ז (פס' 1-2, 15-17)

1. על פי תכנית הלימודים: בפרק זה לומדים את פס' 1-2, 15-17.
2. פס' 2: עקרונית - כדאי לפתוח את השאלה. אולי תלמידים שונים ימצאו בשורות שונות ואת טיבן. ההדגש שאנו מציעים - לאחר כל כך הרבה שנות מלחמה, פיצול חברתי ומנהיגות מקומית של שופטים, סוף סוף יש תקופה יציבה, זמן ארוך של אמונה אחת, מאוחדת, סביב אל אחד.
3. "וינהו" - בא כנראה מהשורש נ.ה.י, שמשמעו "בכ". בהקשר זה אפשר להבין את "וינהו" כ"ילכו אחרי", ונראה שבכך נסתפק בכיתה ה...
4. מילה מנחה: שפט - פס' 15-17. אפשר להתייחס למחויבות של שמואל לתפקיד השופט בכך שהוא הולך פיזית ממקום למקום, נותן מענה לכולם.
5. הרעיון המרכזי: המילה המנחה "שפט" מכוונת להבנת הסדר החברתי - יש שופט ברור, מערכת חוקים ברורה ומקובלת. ייתכן שבהשפעת המתואר בפס' 2-1 - קבלת כל העם את חוקי ה'. עוד כדאי להדגיש את הבלעדיות של תפקידו של שמואל כשופט - על פי הפסוקים האלה, שמואל היה השופט היחיד. עוד כדאי לציין את המחויבות של שמואל ואת סגנון השיפוט שלו - הוא "מסתובב בשטח", ולא מחכה שיפנו אליו.

שמואל א ח

1. זה הרגע להציג דוגמאות של שופטים - ברק, אהוד בן גרא, שמשון ועוד.
2. תפקיד נוסף של שמואל - שופט.
3. אפשר לעגן אמירה זאת באמצעות פרק ח, פס' 3 - המתאר את ההתנהגות הקלוקלת של בני שמואל, המטים משפט ולוקחים שוחד. ההפניה לפסוק זה אמנם מקדימה את המאוחר, אבל

נותנת מענה לתלמידים סקרנים. בדמותו של שמואל יש גם את האלמנטים של שופט מתקופת השופטים (עיינו במלחמה המתוארת בפסוקים שמדלגים עליהם בפרק ז, אולם אין צורך לבלבל בזה את התלמידים).

4. העשרה סביב הדיון בשאלה: שופט (מושיע צבאי) ונביא - אלה הם תפקידים שאי אפשר להעביר

בירושה. אפשר לראות זאת יפה בתשובתו של גדעון לדורשים ממנו שיהיה מלך: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל גְּדֵעוֹן מְשָׁל בָּנוּ גַם אַתָּה גַם בְּנֶךְ גַם בֶּן בְּנֶךְ כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִיַּד מִדְּבָר: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גְּדֵעוֹן לֹא אֶמְשָׁל אֲנִי בָכֶם וְלֹא יִמְשָׁל בְּנֵי בָכֶם ה' יִמְשָׁל בָּכֶם" (שופטים ח, 22-23). אפשר לראות זאת גם בשמואל א פרק ט, כאשר שואלים על שאול: "הגם שאול בנביאים" - ותמהים מי אביו, ומישהו עונה שגם הנביאים האחרים - אביהם לא היה נביא. מכאן שתפקיד הנבואה לא עובר בירושה. לפי סיפור עלי, חופני, פנחס ושמואל - נראה כי יש ציפייה שתפקידי הכהונה והשיפוט (במובן של עשיית צדק) יעברו בירושה. האכזבה מהבנים הסוררים מביאה לדרישה למלך - צורת שלטון שטרם הכרנו, ואולי בה יש יציבות לאורך זמן ואפשרות להעברת המנהיגות בירושה. נראה שהמניע העיקרי של הדרישה למלך היא הרצון בשלטון ריכוזי שיוכל להתארגן התארגנות צבאית נגד הפלישתים. כך עולה גם מתשובת העם לנאום שמואל: "ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו". הבעייתיות בבנים הממשיכים מעצימה את הצורך בחלופה אבל היא לא הסיבה האמיתית, שהרי בשלטון השושלתי - אם הבנים מאכזבים, הבעיה גדולה יותר.

5. הכתוב לא מפרט מה מקור ההתנגדות של שמואל. הפער הוא כר נרחב להשערות - פגיעה אישית? ערכית? עקרונית? לפני הפירושים בספר לתלמיד, כדאי לאפשר לתלמידים לשער. ומאחר שהפסוק לא מפרט - כל התשובות נכונות... ועם זאת, בקריאת פשוט הכתוב, כאשר התגובה של ה' היא "לא אותך מאסו כי אם אותי", אפשר לענות בפשטות ששמואל חש פגיעה אישית.

6. סביב פירוש מצודת דוד כדאי להרחיב את הנקודה שלפי הפירוש, השופטים מייצגים נאמנות לתורה - שיפוט דתי, ואילו המלך מייצג סמכות אנושית - שיפוט אזרחי, לפי דעתו שלו. ייתכן שפירוש זה קשור לתפיסות של ימי הביניים המאוחרים (זמן כתיבת הפירוש), אבל שאלת הסמכות היא בדיוק הנקודה שמטרידה את שמואל, ובעיקר את אלוהים, שמעיד כי בקשת המלך היא סוג של מאיסה במלכות שמים.

7. כדאי להבהיר כי הנאום של שמואל הוא נאום שמטרתו להרתיע את העם מרעיון המלוכה א. שמואל מציין רק צדדים שליליים של המלוכה. הוא לא מתאר במה המלך יוכל לעזור לעם (למשל, בארגון הצבא - צורך לאומי קריטי בתקופה זאת), אלא רק כיצד המלך ידאג לטובת עצמו.

- ב. מובלט מקומה של המלוכה בחלישה על כל תחומי החיים ובשינוי במעמדות החברתיים - עבדי האזרחים יילקחו לשרת את המלך, והאזרחים יהפכו גם הם לעבדים. זה השיא בפס' 17. הפירוט בנוי בהדרגה, בצורה שנותנת תחושה של החרפה בדרישות המלך מהעם.
- ג. עניין לשוני: צורת השייכות מדגישה את המהות - מה ששייך לכם היום יהיה שייך למלך בעתיד. ומי אשם בכך? אתם, מכיוון שאתם דרשתם מלך!
- ד. אפשר להיכנס לדיון ערכי: שוויון בין כל בני האדם לפני האל, מול חוסר שוויון לפני מלך עריץ. ניתן להציג את השוני בין סוג כזה של שלטון לבין השלטון הדמוקרטי, שבו גם ראשי

המדינה הם ראשונים בין שווים, ובעת בחירות - הקולות של כל האזרחים שווים - עשירים ועניים, גברים ונשים, ראשי המדינה ואזרחים מן השורה.

שמואל א ט

1. בהמשך נוכל לבדוק בכל אירוע המספר על שאול אם תכונות אלה של שלו באות לידי ביטוי.
2. בשאלת כינוי "איש האלוהים" כ"רואה" אפשר לקשר לפרק ג - חזון, נבואה, עלי שרואה/לא רואה.
3. מדוע הנערות "מושכות" זמן? השהיה ספרותית; ממד קומי; אולי תגובות לנוכחותו של עלם יפה תואר; יצירת מתח ודאגה - דיסוננס בין תוכן הדברים, ובו הבנות המדרבנות לפעול במהירות, לבין הביטוי הטקסטואלי לכך: ריבוי מלל, שנדמה כי מעכב את שאול ואת נערו.
4. אפשרות נוספת - הצעה לדיון: במציאות שלנו - האם כדאי לדבוק במושא החיפוש, או להיות פתוחים בחיפוש למציאת דברים חדשים?

שמואל א י

1. כדאי להתייחס לנשיקת שמואל לשאול גם במובן הפשוט והיום-יומי ביותר - הבעת רגש של חיבה. אמנם שמואל הנביא התנגד למלוכה, אולם בינו ובין שאול נרקמת מערכת יחסים שיש בה רגש, ולא רק מילוי תפקיד. הממד הרגשי-אישי במערכת היחסים ייחשף בעוצמה רבה בהמשך, בעת צערו של שמואל על ההדחה של שאול (שמואל א, טז, פס' 1).
2. לעניין ההמתנה בגלגל - פס' 8: בנוסף לנבואה, כבר עכשיו שמואל מצווה על שאול ציווי המתייחס לאירוע עתידי. בפרק יג, לפני המלחמה, יהיה על שאול להמתין לשמואל. אמנם התלמידים אינם יודעים את המשך הסיפור, אבל כדאי להדגיש נקודה זאת, כדי לסגור מעגל בפרק יג.
3. "גורל" ו"הגרלה" - פס' 20-24: אפשר לקרוא עוד על השימוש במושגים "גורל" ו"הגרלה" בדף מידע שנקרא "גורל" מאת גליה סמו במאגר המידע שבאתר מקראנט www.mikranet.org.il. חשוב להבהיר לתלמידים שבמקרא - "גורל" אינו הגרלה שרירותית אלא דרך לגילוי הרצון האלוהי.
4. "[...] נִחְבָּא אֶל הַכְּלִים": מדוע "נִחְבָּא"? אפשר להתייחס לנסיבות שהביאו להמלכת שאול - הלך לחפש אתונות ומצא מלוכה, ולמעשה, כלל לא הביע שאיפה, כוונה או רצון למלוך. בנוסף, כדאי להדגיש שהוא המלך הראשון, ולכן כלל לא ידע מה צפוי לו. פעמים רבות מפרשים את הביטוי "נחבא אל הכלים" כענווה. ומה הם ה"הַכְּלִים"? רש"י מפרש שהכלים הם אורים ותומים שהיו משמשים לתקשור עם אלוהים. פרשנים אחרים מפרשים שמדובר בחפצים כלשהם שהיו שם, והמוקד הוא בהתחבאות של שאול דווקא.

שמואל א יא

1. **מיומנות מפה:** כדאי להשתמש במפה ככלי עזר להבנת הסיפור. השונויות של יָבִיש גלעד באה לידי ביטוי ויזואלי, בהיותה העיר הישראלית היחידה השוכנת מעבר לקו הגבול הטבעי של נהר הירדן. בתשובה לשאלה אפשר לענות שהעיר רחוקה מהמרכז, ממוקמת מעבר לירדן, קרובה לאויבים, לא מוגנת. לפני קריאת הפסוקים, אפשר "לעלות מדרגה" ולבקש מהתלמידים לשער מה המשמעויות של המיקום הגאוגרפי.
2. **לאנשי יבִיש גלעד היו כמה בעיות:** א. תוקפים אותם; ב. אין מושיע זמין; ג. ההשפלה - ניקור העין.
3. **כיצד ייתכן שאנשי יָבִיש גלעד לא ידעו ששואל הומלך למלך?** הסברים אפשריים: א. בגלל המרחק הגאוגרפי של יָבִיש גלעד מאזור ההמלכה של שאול; ב. לא כולם תמכו בשאול וקיבלו אותו כמלך, ולכן בשלב זה הוא אינו מלך על כל העם.
4. **המהלך הדידקטי של תת יחידה זאת (פס' 5-11)** הוא חלוקה לפי שלבי המלחמה. כדאי לקרוא תחילה את מהלך האירועים הכולל, ורק אחר כך להתעכב על כל שלב.
5. **הצעות לתכונות שאול:** מאמין, כריזמטי, מנהיג, יוזם, איש צבא, יצירתי, נחרץ ועוד.

שמואל א יג

1. כדי להבין את הלחץ ששאול נמצא בו, כדאי להבין את **המהלך הגאוגרפי של המלחמה**. המלצה חמה: לעבוד עם התלמידים באמצעות סימון מהלך המלחמה על המפה בצבעים - צבע לישראל וצבע לפלשתים. ניתן לסמן על המפות המופיעות בחוברת ההעשרה או בדפי העבודה המצויים באינטרנט, באתר המלווה את הספר.
2. כדאי להזכיר פה את **עניין התפקידים** שדובר בו בשיעורים קודמים - לכאורה מלך הוא התפקיד הבכיר ביותר, אולם נראה כי יש תפקידים נוספים בהנהגה, וכי הנחיות הנביא למלך הן הסמכות עבור המלך. ועוד, ודאי יהיה מי שישאל: אם שמואל הנחה את שאול לחכות, מדוע שמואל לא בא? האם הוא מתכוון להכשיל את שאול? שאלה טובה....
3. **הצעה לדין:** שאול צריך להחליט אם להעלות עולה בעצמו או לחכות לשמואל הנביא שיעלה עולה. אם יש זמן, צורך ועניין, זוהי הזדמנות טובה להעלות דילמה סביב תפקידים, אחריות, יוזמה (לדוגמה: ילד שמחכה לאחד ההורים בבית כדי לאכול, וההורים לא מרשים להדליק אש בכיריים. החברים לוחצים עליו להדליק אש כדי לחמם פסטה/מרק/שניצל, והדילמה שלו: לחכות להורים או לא? או דוגמה של מעשים שאין בהם סיכון, אבל יש בהם חדירה לתחום האחריות של אדם אחר).
4. יהיו מי שגיידו: המעשה אינו חמור כמו חומרת העונש! התשובה: מתוך חומרת העונש נלמד על חומרת המעשה. ויהיו מי שגיידו: שמואל מלכתחילה לא אהב את שאול ואת כל רעיון המלוכה. והתשובה: נכון.

שמואל א טו

1. **מקורות מקראיים לסיפור עמלק:** כאן הבאנו מדברים פרק כה (ראו עמ' 78). עוד על סיפור עמלק ביציאת מצרים אפשר לקרוא בשמות פרק יז.
2. **מהו המסר החינוכי במלחמה נגד עמלק, לפי פירוש הרש"ר הירש?** הרש"ר הירש רואה את צו המלחמה בעמלק כעניין עקרוני של מלחמה במי שפוגע בחלש וכאמצעי שאמור להזכיר לנו שלא להיות כמו העמלקים. אפשר לפתח את הדיון למלחמה סמלית ברוע פנימי המצוי בנו. אין ספק שעניין החרם הוא קשה ובעייתי. הבאנו את דברי הרש"ר הירש דווקא כדי ללמד על מקום החסד שבנו - לא לפגוע בחלשים ולהימנע מבריונות, "אפס סובלנות לאלימות".
3. **על שחרור הקיני - פס' 6:** שאול מאפשר לשבט הקיני (מתוך עמלק) לברוח לפני המתקפה של ישראל על עמלק בזכות התנהגות החמלה שנהגו הקיני בישראל, בניגוד לעמלק.
4. **האם שאול דובר אמת? - פס' 13:** כדאי לכוון פה להשוואה בין תשובת שאול: "הֲקִימְתִי אֶת דְּבַר ה' לְבִין בדיקה של הפעולות של שאול בפסוקים 8-10.
5. **על דימוי עצמי:** בהקשר של הסיפור המקראי - כדאי לקשר לפרקים ט ו-י, שבהם ניסה שאול לחמוק מהמלוכה בתחושה שהוא קטן מדי. בהקשר חינוכי רחב יותר - אפשר לשאול שאלה עקרונית ומורכבת מעט על דימוי עצמי: איך אדם נראה בעיני עצמו? למה התפקיד מחייב אותו?
6. **הצעה לדיון:** הרחבת הדיון בנושא האחריות - האם אחריות לוקחים או מקבלים? מצד אחד, למסגרת יש גבולות ולא תמיד יש מקום לחריגה מגבולות התפקיד המקצועי או החברתי של אדם. מצד שני, לעתים כדאי וצריך לנקוט יוזמה ו"להגדיל ראש".
7. **האם זאת תוצאה או עונש? - פס' 26:** כדאי לעשות אבחנה עקרונית גם לגבי התנהלות הילדים בבית הספר, בבית ובעולם בין תוצאה ישירה של דבר - לא למדתי למבחן <לא הצלחתי, וכו' - לבין עונש שהמורה או התקנון קבעו. אפשר לפתח כאן גם דיון עקרוני בינינו, כמורים, אם ענישה של תלמיד שעבר על התקנון היא תוצאה או עונש. לכאורה זהו עונש ולא תוצאה ישירה, כי השעיה או שלילת הפסקה אינם "חוקי טבע". אבל אולי, אם נתייחס ברצינות לגבולות שנקבעו בתקנון ונהיה עקביים - גם בענישה וגם בחיזוקים - הילדים יוכלו לראות בענישה או בגמול תוצאה ישירה של מעשיהם.
8. **"נִצַּח יִשְׂרָאֵל לֹא יִשְׁקַר וְלֹא יִנָּחֵם" - פס' 29:** דבריו של שמואל אינם מדויקים. הרי אלוהים כן מתחרט לעתים על דבריו (כמו בשמות ל"ב, 1-14). ובכן, אלה דברי שמואל על ה', ולא דברי ה' עצמו. וכבר ראינו שיש לעתים ניגוד בין דברי הנביא לדברי ה'.

שמואל א טז

1. **הערת כללית:** בפרקים טז-יז מופיעות שתי גרסאות לדרך הגעתו של דוד לבית המלוכה. האחת - כנגן שטיפס ועלה בסולם הדרגות. האחרת - כמי שהתגלה לפתע בקרב נגד גלית (המסופר בפרק יז). על פי המחקר, נראה ששתי הגרסאות שולבו בספר משני מקורות שונים. בשלב זה של התפתחות הילד, נספר את הסיפור כרצף עלילתי אחד, אשר גם הוא מתקבל על הדעת.
2. **מדרש חז"ל על שמואל הרואה:** "[...] כִּי לֹא אֶשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לְעֵינָיִם נְהִי יִרְאֶה לְלֵבָב" - פס' 9: לפניכם מדרש חז"ל, שבו אלוהים מעביר ביקורת על יכולת הראיה של שמואל כנביא: "נִיאָמַר אֲנֹכִי הִרְאָהוּ" (שמי"א ט, 19). אמר לו הקב"ה אתה הוא הרואה? אני מודיעך שאי אתה רואה. אימתי הודיעו? בשעה שאמר לו "מִלֵּא קִרְנֶךָ שָׁמַן וְלֶךָ אֶשְׁלַחְךָ אֶל יֹשֵׁי בֵּית הַלְחָמִי כִּי רְאִיתִי בְּכַנְיֹו לִי מֶלֶךְ:" (שמואל א ט, 1). מהו אומר? "נִיְהִי כְּבוֹאֵם וַיֵּרָא אֶת אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אַךְ ה' מְשִׁיחוֹ:" (שם, פס' 6) אמר לו הקב"ה: לא אמרת 'אֲנֹכִי הִרְאָהוּ? אֵל תַּבֵּט אֶל מְרָאֵהוּ..." (ספרי דברים, פסקה יז).
3. **מדרש חז"ל על דוד כרועה צאן:** "[...] וְהִנֵּה רֹעֶה בְּצֹאן [...]"] - פס' 11: לפניכם מדרש חז"ל המרחיב על תכונותיו של דוד כרועה צאן: "בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה, היה מונע הגדולים מפני הקטנים לרעות כדי שירעו עשב רך, ואחר כך מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינוני, ואחר מוציא הבחורים שיהו אוכלים עשב הקשה. כלומר, כולא אלו מפני אלו, וזה על פי לשון הכתוב 'ממכלאות צא' (מדרש תהילים "שוחר טוב", ע"ת, כא; מדרש "שמות רבה", פרשה ב).
4. **מרים ילן שטקליס (1900-1984):** ילידת אודסה, עלתה לארץ ישראל בשנת 1920. סופרת ומשוררת ילדים, כלת פרס ישראל. משירי הילדים המפורסמים שהולחנו: "דני גיבור" (המוכר יותר כ"פרח נתתי לנורית" או "זולגות הדמעות מעצמן"), "מיכאל" (הידוע יותר כ"חיכיתי חיכיתי, בכיתי בכיתי, ומי לא בא? מיכאל"), "הסבון בכה מאוד", "ידידי טינטן", "בובה זהבה", "אצו רצו גמדים" ועוד...

שמואל א יז

- הערה כללית:** בשלב הראשון אנו ממליצים לקרוא את הפרק ברצף. הסיפור יפה וברור, הן בתנ"ך והן בקומיקס. המבנה הדידקטי שאנו מציעים הוא בשני שלבים:
1. הבנת הקרב הגלוי בין דוד לגלית באמצעות קריאה.
 2. פענוח הקרב הסמוי בין דוד לבין שאול - מי "גיבור" יותר? מי מאמין באלוהים? לצדו של מי נמצא אלוהים?
- פענוח הקרב הסמוי בין דוד לבין שאול ייעשה באמצעות ניתוח משווה בין שתי הדמויות: איסוף מידע מתוך הפסוקים, ויצירת הכללה מתוך הפרטים. המישור הסמוי אינו כתוב בטקסט, אבל משתמע ממנו. מבחינה זו, המהלך שאנו מציעים שונה מהרגיל - לא מעקב אחר הסיפור אלא "ראיית על" של תפקיד הסיפור הזה ברצף האירועים.

שמואל א יח

1. **הערה כללית:** אם יש זמן ועניין, אפשר לפתוח בהשערה (היפותזה) לגבי הסיבות להחרפת היחסים בין שאול לדוד. הילדים כבר מכירים את הסיפור, והם יכולים לשער מדוע בפרק הזה היחסים מחריפים. ועם זאת, חשוב לא לוותר על ה"עבודה השחורה" של ליקוט הפרטים מתוך הטקסט.
2. **אפשרויות לתשובות:** כי דוד הצליח; כי כולם אהבו אותו, אפילו עבדי שאול וילדי שאול; כי ההערכה אל דוד גדולה מההערכה לשאול; כי רוח ה' שורה על דוד ורוח רעה שורה על שאול. כל אלה גורמים לשאול לפחד מפני דוד, פחד שהופך לשנאה. זוהי הזדמנות נהדרת לנתח עם הילדים את השאלה: האם בעיניהם פחד הוא גורם לשנאה?
3. לפי פרק טז פס' 21: שאול קידם את דוד לתפקיד נושא כלים.
4. לפי פרק יח פס' 5: תפקידו של דוד - אחראי על אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה.
5. **עצירה להבהרה:** חשוב לעצור ולהבהיר מה קרה כאן - שאול ניסה להרוג את דוד! אפשר לתת לתלמידים לצייר את האירוע עם שאלות מנחות: איפה האירוע מתרחש? מה עשה דוד באותה עת? האם היה מופתע?
6. **שר אלף - פס' 13:** אפשר לקשר פה בין מינויו של דוד ל"שר האלף" לבין שירת הנשים על שאול: "הֲפֹהָ שָׂאוּל בְּאַלְפָיו" (פס' 7). אולי הכוונה של שאול היא להגביל את דוד, כדי שלא יעלה עליו.
7. **הצעה נוספת לסיכום:** דיון בפסוק 28 - "וַיִּרְא שָׂאוּל וַיַּדַּע כִּי ה' עִם דָּוִד": נראה כי שאול מבין לראשונה שהוא עומד מול כוח שאי אפשר לעצור. במישור האנושי - רגע של חוסר אונים. במישור העלילה - מרגע ששאול מבין שהוא עומד מול אדם שה' תמיד אתו, האם כדאי להמשיך להילחם בו?

שמואל א כד

1. **מנהיגות ולחץ חברתי - פס' 5-7:** על אף הלחץ החברתי שאנשי דוד מפעילים על דוד, הוא מפגין מנהיגות ועוצר את המעשה השלילי מתוך הבנה פנימית ומתוך הערכים שהוא מאמין בהם. מעניין מה הילדים חושבים על כך: האם רק דוד המלך יכול למנוע מעשה שלילי או כל ילד מהכיתה יכול?
2. **הצעה לדיון:** הזדמנות להעלות לדיון את נושא "העימות החזיתי" מול "הבריחה ממאבקים": אילו רווחים ומחירים יש לעימות? ואילו רווחים ומחירים יש לבריחה? מול אויבים? ומול חברים?
3. ודאי יהיו תלמידים שיבחינו בכך שהדרישה של דוד קצת לא הוגנת מלכתחילה. דוד יודע שהוא המועדף. אותם תלמידים שעלו על ה"עוקץ", לא הרסו את השיעור. להפך, הם מבטאים הבנה עמוקה וזיכרון של הפרקים הקודמים. ובתגובה: ראשית, דוד לא משקר אלא הוא נותן ביטוי

חיצוני למצב - ה' כבר בחר בו. שנית - אם דוד כבר יודע את התשובה, בואו נראה איך הוא מוביל את שאול להבנות האלה.

4. כינויי דוד ושאל - תשובות מצופות:

כינויי שאל - מְשִׁיחַ ה' (פס' 6, 10), אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ (פס' 8), אָבִי (פס' 11), מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (פס' 14).
כינויי דוד - קָלֵב מֵת, פְּרָעֵשׁ (פס' 14), בְּנֵי (פס' 16).

מטרת התרגיל היא להראות שלפי הכינויים, שאול "גדול" מדוד. אולם אפילו הדרישה לשוויוניות לא יכולה לבטל את המציאות שלפיה דוד הוא הנבחר, הוא "גדול" משאול. אפשר להגיע לרזולוציות של זיהוי הדובר: "מי מכנה את מי" - דוד? המספר? שאול את עצמו? אבל לטובת התרגיל של יצירת אי שוויון לטובת שאול - לא כל כך חשוב מיהו הדובר. **מבחינה דידקטית** - כדאי להקפיד ולשים לב: א. שהתלמידים מתייחסים לכל הפרקים; ב. שהם כותבים את הכינויים בלויית מראה מקום; ג. שהם מבינים מהו "כינוי".

5. "וְהָיָה ה' לְדָוָן וְשֹׁפֵט בֵּינִי וּבֵינָךְ [...]" האם אכן המצב בין השניים שוויוני? לא - כי שאול גדול מדוד, ומפני שברור לנו שדוד הוא המלך הנבחר. כדאי לאסוף פה הרבה תגובות מהילדים.

6. **מתי פונים לאפשרות של משפט? הצעה לדיון:** א. מתוך מצוקה - כאשר אין שום דרך אחרת לפתור את הסכסוך; ב. כאשר אדם בטוח שהצדק אתו ומשפט יוכיח את צדקתו. אפשר וכדאי לקשר את הסיפור המקראי, שבו דוד פונה ל"שופט" - לחיי בית הספר ולאפשרות לפנות לתלמידים ה"מגשרים", בעלי הסמכות ליישב סכסוכים.

שמואל א כה

1. הערות כלליות:

א. אנו ממליצים לקרוא תחילה את הפרק כולו, המהווה יחידה שלמה של סיפור ובו התחלה, אמצע וסוף - ורק אז לעבור לניתוח הפרק.

ב. פרק זה מתחיל בדיווח אודות מותו של שמואל (פס' 1). הפסוק לא משתלב בפשטות - לא בפרק כד ולא בפרק הזה. הרוב הגדול של הפרשנים (גם המסורתיים וגם החדשים) נזקקו לבעיה זאת והציעו לה פתרונות שונים, מכיוון שהבעיה מקשה על הרצף, והפתרונות מורכבים. העדפנו להתחיל את הטיפול ביחידה מפס' 2. מותו של שמואל מסופר שוב בתחילת פרק כח, בסיפור שאול ובעלת האוב, שם משמעותו גלויה יותר לעין.

2. **מדרש לשם "נבל", פס' 2** - כמה הסברים לשמו של נבל:

- א. אברבנאל: "והיה שם האיש נבל מילדותו או שקראוהו בני אדם כן על רוע תכונותיו..."
- ב. אבי הרד"ק פירש על פי חלקם השני של דברי אברבנאל באומרו: "... אלא מרוב גריעות היו קוראין אותו בני אדם נבל." כלומר, אפשר להתייחס לשמו של נבל או כאל שמו הפרטי של האיש, או ככינוי שניתן לו על שום מעשיו הגרועים.
- ג. בערבית - נַבִּיל, פירושו אציל, מיוחס. הסבר זה תואם את תיאורו של נבל כ"איש גדול מאוד". אם כך, ייתכן שיש כאן שני כיוונים למדרש השם - האחד לחיוב, והאחר לשלילה.

3. הצעות לכיווני חשיבה:

א. סגנון ספרותי.

- ב. הידוק הקשר בין אופן השכנוע לבין מה שנגע ללבו של דוד בסופו של דבר.
ג. חשיבות ההימנעות משפיכות דמים.

4. **הסיבות ברמה הטקסטואלית:** בסיפור שאול ודוד במערה - קול פנימי; בסיפור נבל ודוד בכרמל - קול חיצוני משכנע.

הסיבות ברמה החברתית: מתי ולמה קל/קשה לנו יותר? כשהחלטה באה מתוכנו או כשמקבלים עצה של אדם אחר? אפשר להתייחס לאינטרסים - לא לשאת בעונש. הימנעות משפיכות דמים.

שמואל א כח

1. **למה צריך לתקשר עם המתים?** כאן נדרשת רגישות, מכמה סיבות:
 - א. ייתכן שיש בכיתה תלמידים שקרוביהם נפטרו.
 - ב. במשפחות השונות יש תפיסות שונות לגבי עולם המתים, גלגול נשמות, אמונות הקשורות במתים ובמוות ועוד. יש לשים לב - ייתכן כי לחלק מאיתנו הקשר עם המתים נראה מופרך. אולם היחס ליכולת לתקשר עם עולם המתים, גם בלי קשר לאמונות מהבית, קשור בנסיבות לדוגמה: בליל הסדר נראה הגיוני לחכות לאליהו הנביא. ובהקשר לקונבנציה הספרותית - ב"הארי פוטר" רואה הארי את הוריו המתים במראה כחיים. התגובה של הקורא לגבי מידת הרגישות של נוכחות המתים בסיפור, קשורה לצפייות שלו מהקונבנציה הספרותית ומההקשר של הסיטואציה.
2. שאול לא ויתר על הפנייה לה', והוא אף מוותר על הפנייה באמצעות נביא בלבד. אלא שמותו של שמואל, המסופר בפס' 1 ובכך מציב מכשול כבר בראשית הפרק, משבש את המהלך התקין. שאול מנסה להתמודד עם המכשול ולהגיע אל הנביא, על אף מותו, באמצעות בעלת האוב - כדי שתעלה לו באוב את שמואל וכדי ששמואל יפנה לה'.

שמואל א לא

1. "[...] **פן יבואו הערלים האלה ודקרוני והתעללו בי** [...]" - פס' 4: שאול אומר ממה הוא פוחד. אפשר להבין זאת כפחד שיתעללו בו לפני מותו, ואפשר להבין זאת כפחד שיתעללו בגופתו לאחר מותו (כפי שאכן קרה). על נושא הכלים לא נאמר ברורות ממה הוא פוחד: "ולא אָבָה נִשָּׂא כְּלִיו כִּי יָרָא מְאֹד" (פס' 4). העדר הפירוט מהווה כר נרחב לפרשנויות ולהשערות בכיתה. אפשר להיעזר בפירוש מצודת דוד: "פחד מה', לשלוח יד במשיחו". אנו ממליצים להיעזר בפירוש רק לאחר שהתלמידים יעלו את השערותיהם, ובכל אופן לא להציג את הפירוש כתשובה הנכונה היחידה.
2. **מרכז הפרק - פס' 6:** אפשר להסב את תשומת הלב לכך שפס' 6 ממוקם בדיוק במרכז הפרק והוא מהווה סיכום של פס' 1-6 ופתיח לאירועים בפס' 7-13.

3. "הנה תמו יום קרב וערב" - אין ציפייה שהתלמידים בכיתה ה יבינו את השיר הבנה מעמיקה. ועם זאת, שיר זה הוא אחד מנכסי צאן הברזל בתרבות העברית, וקשה שלא להתייחס לסיפור מותו של שאול מבלי לקרוא אותו. אנו ממליצים לקרוא את השיר בכיתה בקול, כדי "לחוש את טעמו". אפשר להתמקד בכותרת השיר, או בשורה החוזרת "והמלך נפל על חרב", או בסוף השיר, הרומז על המשך: "וישמע דוד" - את מה הוא שמע? כיצד הוא יכול להגיב?

שמואל ב א

1. טוב ורע - למי? פס' 4: א. היה אפשר לשאול שאלה רחבה יותר: למי הבשורה טובה, ולמי היא רעה? לעם? לשאול? לדוד? ליהונתן? לשליח? אבל בחרנו למקד את השאלה בדוד. ב. תשובה סתמית (טובה/רעה) אינה מספיקה. בקשו מהתלמידים לנמק, וכך לזהות מרכיבים "טובים" ו"רעים". לדוגמה: הבשורה טובה לדוד, משום שעכשיו הוא יכול למלוך, ואויבו, שרצה להורגו ורדף אחריו - מת; הבשורה רעה לדוד, משום שיהונתן חברו מת, ומשום שעכשיו כל האחריות של המלוכה והדאגה לעם מוטלת על כתפיו. וכמובן, יכולים להיות לתשובה עוד היבטים רבים - הזמינו את התלמידים לחשוב.

2. גרסאות לסיפור מות שאול: יש חוקרי מקרא הטוענים כי למעשה לפנינו 2 גרסאות שונות, סותרות, למותו של שאול. אנחנו בחרנו להציג גישה הרמוניסטית, שלפיה אין סתירה אלא רצף סיפורי אחד, שבו גרסה אחת משלימה את הפרטים החסרים בגרסה האחרת (כך אפשר לפתור, לדוגמה, את הסתירות בין בראשית א לבראשית ב-ג בעניין תיאור בריאת העולם ובריאת האדם). לפי גישה זאת, שאול אכן נפל על חרבו, כפי שמסופר בפרק לא בשמואל א, והנער העמלקי ראה אותו כשהוא כבר היה במצב זה. אפשר לעגן גישה זאת בטקסט. כיצד? אפשרות א: יש פרטים שאינם מופיעים בפרק לא, ואילו הנער העמלקי משלים פערים של זמן - שאול אכן נפל על חרבו, אלא שעבר זמן והוא לא מת מיד. לפי אפשרות זאת, הנער דובר אמת. אפשרות ב: הנער ראה את שאול כשהוא כבר מת ולקח את הכתר מראשו. לפי אפשרות זאת הנער משקר לדוד, מתוך מחשבה שכרוצחו של שאול הוא יזכה לתהילה אצל דוד.

3. ניתן לענות תשובה פשוטה, הנובעת מפשט הכתוב - מדברי דוד: מכיוון שהנער הרג את שאול המלך - משיח ה'.

אפשר לפתח "דיון צידי" בעניין עדיפותו של דוד על שאול למדנו בפרק טו כי עונשיו של שאול - פיטוריו ומותו - באו עליו מכיוון שלא שמע בקול ה' ולא השמיד את עמלק כפי שציווה עליו שמואל. בפרק זה מופיעים 2 רמזים לעדיפותו של דוד. א - בפס' 1: "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת שְׂאוּל וַדָּוִד שָׁב מִהַכּוֹת אֶת הָעַמְלֵק [...]". ב - בפס' 13-15: "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַנָּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אִי מִזֶּה אֶתָּה וַיֹּאמֶר בֶּן אִישׁ גֵּר עַמְלֵקִי אָנֹכִי [...] וַיִּקְרָא דָּוִד לְאַחַד מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר גֵּשׁ פָּגַע בּוֹ וַיַּכֵּהוּ וַיָּמָת." אפשר לשאול: כיצד נרמז לנו בפס' אלה שדוד עדיף על שאול?

4. דוד לא העז להרוג את משיח ה' - לא רק כדי להימנע בעצמו משפיכות דמים, אלא כדי שה' יהיה זה שישפוט וכריע: "יִשְׁפֹּט ה' בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְנִקְמְנִי ה' מִמֶּנֶּךָ וַיְדִי לֹא תִהְיֶה בְּךָ" (שמואל א, כד, 12). אז איך הנער העז לעשות זאת? הצעות לפתרון: א. העמלקי חורג מה"משוואה" של דוד. ב. אין סיבה שהעמלקי יפעל לפי ההיגיון של דוד. לעמלקי יש סיבה לנקום בשאול. ג. אולי העמלקי הוא שליח ה'?

5. קינת דוד: בספר לתלמיד הצענו 2 הצעות למוקדים בנייתוח הקינה. לפניכם 2 הצעות נוספות. המלצתנו: להתמקד בציר או שניים של ניתוח, כדי לא להלאות. הצעות נוספות:

א. סוגיית הנשים: לפי קינת דוד, מה עלולה להיות תגובתן של נשות הפלישתים לבשורה? ומה עלולה להיות תגובתן של נשות ישראל? השוו בין התגובות.

ב. קינת דוד כיום: א. האם נתקלתם בציטוטים מתוך קינת דוד? מתי? באיזו הזדמנות? ב. פסוקים מתוך "קינת דוד" מצוטטים רבות בטקסי זיכרון לחיילי צה"ל. מדוע?

6. בכל אחד מהנמענים יש משהו "מיוחד", תלוי מהו המכנה המשותף. אם המכנה המשותף הוא "בני אדם", אז גורמי הטבע הם יוצאי הדופן. אם המכנה המשותף הוא "רבים", אז הנמען היחיד (יונתן) הוא יוצא הדופן. אפשר לפתוח לכיווני מחשבה שונים לגבי הייחודיות של כל נמען.
7. כדאי להדגיש שיונתן יוצא דופן בתוך הקינה - מבחינה לשונית (רבים-יחיד), ובהיותו הנמען האחרון. יונתן יוצא דופן גם במציאות (רבים-יחיד); וגם, ובעיקר - ייחודיותו במערכת היחסים שלו עם דוד.

שמואל ב, פרק ב ו- ג 1

1. סיבות לחזרת דוד לעיר הולדתו: א. כי זוהי ההנחיה האלוהית, להגיע לחברון; ב. זהו האזור הטבעי של דוד, כבן לשבט יהודה מהעיר בית לחם; ג. הגיוני שהראשונים לתמוך בו יהיו אנשי עירו ואנשי שבטו.
2. מלוכה=ירושה=יציבות: זה הרגע להזכיר שהבקשה של העם למלך, בשמואל א ת, הייתה מלכתחילה דרישה לשלטון יציב, מאחד. העברת המלוכה בירושה אמורה להפוך את שלטון המלוכה ליציב (בניגוד לתפקידים כמו נביא ושופט-מושיע, שמועברים על פי בחירה אלוהית, שאינה ידועה לעם מראש). לכן רבים תמכו באיש בושת להיות יורשו של שאול.
3. אזורי המלוכה של איש בושת: בדומה להנמקה לאזורי המלוכה של דוד, כך גם האזורים שאיש בושת הומלך עליהם הם האזורים הטבעיים שלו, כבן שבט בנימין. יתרה מזאת: כבנו של שאול המלך, אשר מלך על כל שבטי ישראל, טבעי שישאף גם הוא למלוך על כל שבטי ישראל.
4. הצעות לנימוקים בעד דוד ובעד איש בושת למלוכה:
 נימוקים בעד דוד: א. הוא זה שנבחר על ידי אלוהים; ב. שבט יהודה תומך בו; ג. הוא הוכיח את עצמו במלחמות.
 נימוקים בעד איש בושת: א. הוא מולך על רוב העם; ב. הוא בנו של שאול המלך; ג. הוא היורש הטבעי.
5. אפשר לבסס את הניצחון של דוד על כמה מהפסוקים: פס' 28 - יואב הוא המכריז על הפסקת הלחימה ועל הפסקת המרדף אחרי אבנר, כלומר הצד של יואב הוא הרודף; פס' 29 - אבנר ואנשיו בורחים בלילה; פס' 30-31 - מספר המתים בכל צד.

שמואל ב, פרק ה 1-12

1. פס' 12 - דוד מכיר בכך שכוחו ניתן לו מאת האלוהים - כמו בשמואל א יז, בקרב בינו לבין גלית: "וַיֹּאמֶר דָּוִד ה' אֲשֶׁר הִצִּילֵנִי מִיַּד הָאֲרִי וּמִיַּד הַדָּב הוּא יִצִּילֵנִי מִיַּד הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה וַיֹּאמֶר שְׂאוֹל אֶל דָּוִד לָךְ נָהָיָה עִמָּךְ: " (שם, פס' 37)
2. "אִתָּה תִרְעָה אֶת עַמִּי אֶת יִשְׂרָאֵל [...]" - פס' 2: זה הרגע להזכיר את תכונות רועה הצאן בדימוי למנהיג בשמואל א פרק טז (בספר - עמ' 87).
3. כיבוש ירושלים מידי היבוסים: ראשית נציין כי הפסוקים המתארים את כיבוש ירושלים מידי היבוסים הם פסוקים קשים, והבנתם כלשונם אינה מהותית להבנת רצף העלילה. על כן לא פירטנו על כך בספר לתלמיד. למורה:

הפעולה הראשונה של דוד היא ניסיון לכיבוש באמצעות משא ומתן. תגובת היבוסים קשה להבנה. לפי אחד הפירושים, היבוסים היו בטוחים בביצורים החזקים של העיר, והיו סבורים כי גם אם כל הלוחמים ייצאו ממנה, ויישארו בה רק אנשים נכים, עדיין הם יוכלו להתגונן בקלות מפני דוד. לכן הם משוכנעים ש"לא יבוא דָּוִד הַנֶּהָה", כלומר, דוד לא יוכל לחדור אל תוך העיר, והם אומרים לו שהוא יצטרך להילחם אפילו בעיוורים ובפיסחים (מי שצולעים ברגליהם), כי גם הם יוכלו להגן על העיר.

הפעולה השנייה של דוד, לאור תגובת היבוסים, היא כיבוש צבאי של העיר. לפי אחד הפירושים למילה "צינור", המופיעה בפס' 7 - "צינור" הוא תעלת מים שקישרה בין העיר המבוצרת למעיין שמחוצה לה, ודוד הצליח להשתלט על העיר בעזרת ניתוק התעלה הזאת, או באמצעות לוחמים שחדרו דרך התעלה לתוך העיר.

4. ירושלים לא הייתה מזוהה עם שום שבט משבטי ישראל - בלי רקע היסטורי של מאבקים, סמלים או דמויות. הבחירה בירושלים אפשרה כינון של עיר בירה לממלכה מאוחדת.

שמואל ב, פרק ו

1. **הערה עקרונית:** כדאי להציג את הבאת הארון כחלק מתהליך:
יצירת ממלכה מאוחדת < הקמת בירה חדשה < קביעת המקום הקדוש באמצעות ארון ה'.
2. בחלקו הראשון של פרק זה מצוי ריכוז יוצא דופן של **בעיות נוסח**, והן מעידות על כך שהטקסט סבל בנקודה זאת משיבושים במסירה. כמה מן השיבושים אפשר לשקם בעזרת הטקסט המקביל בדברי הימים א יג. הנה רשימה מרוכזת של שיבושים כאלה:
א. "מִבְּעַלְי יְהוּדָה" (פס' 2) - "צ"ל: "בעל יהודה", והיו"ד בסוף המילה "בעל" נכפלה בטעות בגלל ראשית המילה "יהודה".
ב. "שֵׁם שֵׁם" (פס' 2) - המילה נכפלה בטעות.
ג. "אֵל עֲגָלָה חֲדָשָׁה נִישָׂאָהּ מִבֵּית אַבְיָנָדָב אֲשֶׁר בְּגִבְעָה [...] נִהְגִים אֶת הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה": (פס' 4-3) - המילים נכפלו בטעות, והבעיה ניכרת בשיאה הלשונית "העגלה חדשה" בסוף פס' 3 - כנגד הצורה התקינה "עגלה חדשה" בתחילת פס' 3. עינו של הסופר קפצה מן המילה "עגלה" בסוף פס' 3 למילה "עגלה" בתחילת הפסוק, והוא העתיק מחדש את מה שבא אחריה.
ד. "כָּל עֲצֵי בְרוֹשִׁים" (פס' 5) - חסר מובן בהקשר הזה, העוסק בכלי נגינה. צ"ל כמו בתרגום השבעים ובנוסח המקביל בדה"א יג, 8: "בכל עז ובשירים" (חילופי יו, חלוקה מוטעית של האותיות בין המילים "עצי" / "עז ובשירים"), שיכול אותיות ["ברושים" / "בשירים"].
ה. "הַשֵּׁל" (פס' 7) - תיבה חסרת משמעות בעברית (הניסיונות לפרשה מלשון "שגיאה" בארמית הם מדרשים), וכנראה נשמטו כאן מילים שנשמרו בנוסח המקביל בדה"א יג, 10: "וַיִּפְּהוּ עַל אֲשֶׁר שָׁלַח דָּוִד עַל הָאָרוֹן [...] (ייתכן שהאותיות "השל" הן שיבוש מן המילה "שלח").
ו. "לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר בָּחַר בֵּי" (פס' 21) - הרצף מוזר, וכנראה נשמטו כאן מילים שנשמרו בתרגום השבעים: "לפני ה' [ארקד. ברוך ה'] אשר בחר בל" וכו'.
3. **עונש על התערבות בקדושה במקומות נוספים בתנ"ך** עוזה נענש מאחר שלא פחד ולא ירא מקדושת ארון ה'. בהקשר זה מעניין לזכור את סיפור מותם של בני אהרון, נדב ואביהוא, בספר

ויקרא פרק י: "וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נֶדֶב וְאֶבְיָהוּא אִישׁ מִחֶפְתּוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂמוּ עָלֶיהָ קִטְרֶת וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֲתָם: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה': " גם הם נענשו בעונש מוות על חטא הקשור בהתערבות בקדושה. פרשנים רבים ניסו לפרש את חטאם. חלקם מתמקדים ב"אש הזרה", וחלקם ב"קטורת". אבן עזרא מתמקד בביטוי "אשר לא ציוה אותם", ובכך הוא מדגיש לא את תוכן הפעולה אלא את עצם העשייה ללא ציווי.

4. "בת שאול" - ניתוח הכינוי: א. הכינוי "בת שאול" מדגיש שמיכל שייכת לאצולה הישנה, שיש לה קוד קשוח כיצד להתנהג בחברה, ואילו דוד הוא פוליטיקאי "עממי", שיודע מתי צריך לנשק תינוקות וללכת למשחקי כדורגל שכונתיים; ב. הכינוי "בת שאול" מדגיש שמיכל שייכת לבית המלוכה הקודם, שכבר נגזר דינו להיעלם, ויש כאן רמז מטרים לאמירה בסוף הסיפור שלא היו לה ילדים. היה אפשר לכנות אותה "אשת דוד" או "אשת המלך", אולם כינויים אלה היו מטשטשים את הפער בין מיכל לדוד, שהוא הדבר שהמספר רוצה להדגיש.

5. "וְלִמְיָכָל בֵּת שָׁאוּל לֹא הָיָה לָהּ יָלֵד עַד יוֹם מוֹתָהּ", פס' 23 - בעיית גרסאות: א. לפי שמואל ב כא (פרק שאינו נמצא בתכנית הלימודים) פס' 8, למיכל היו חמישה ילדים מְעַדְרִיאֵל בֶּן-בְּרִזְלִי הַמְּחֻלְתִּי. ב. לפי שמואל א יח 19, מירב, אחותה הבכירה של מיכל, היא זאת שנישאה לעדריאל המחולתי. אפשר להסביר את הסתירה כהתנגשות בין המסורות על מירב ומיכל, וייתכן שבשמואל ב כא 8 מדובר על מירב ולא על מיכל. לפי אפשרות זאת, למיכל אכן לא היו ילדים. הסבר נוסף: לפי חז"ל - מיכל אימצה את ילדי מירב ועדריאל המחולתי לאחר מותה של מירב.

שמואל ב, פרק ז, פסוקים 1-17

1. הערה כללית: כדאי לשלב בהוראת הפרק את העניין העקרוני, המהותי: זוהי הפעם הראשונה שמדובר על בית מקדש לה'. מושג שהוא לכאורה טריוויאלי בתודעה שלנו היום, אולם עד כה למעשה לא היה קיים - לא כרעיון, וודאי שלא בפועל. מימוש הרעיון יבוצע בידי שלמה, כפי שמתואר במלכים א פרקים ד-ח.
 2. הצעות לתשובות בעד: א. השוואה בין בית ה' לארמון המלך - אם למלך יש ארמון, קל וחומר לארון ה' צריך להיות ארמון; ב. קדושת הארון מחייבת בית מגן ואף מפואר, שיתן ביטוי לקדושתו; ג. הקמת בית מקדש לה' מסמלת הגעה למנוחה ולנחלה - לירושלים. אין צורך יותר בבית ארעי, דוגמת אוהל; ד. המקדש אינו המצאה חדשה וייחודית לעם ישראל. מקדשים, בעיקר של עמים אחרים, היו קיימים באותה תקופה. כלומר, המקדש הוא הדרך המכובדת והמוכרת לפולחן.
- הצעות לתשובות נגד: א. לא ניתנה הנחיה מה' לבניית בית עבורו; ב. בית פיזי לה' סותר את מהותו המופשטת.

שמואל ב, יא

1. פס' 27: מעניין להשוות את דברי דוד במסר ליואב - פרק זה, פס' 25: "[...] אֵל יָרַע בְּעֵינָיךְ אֵת הַדָּבָר הַזֶּה כִּי כֹזֵה וְכֹזֵה תֹאכַל הֶחָרֵב [...]", לתגובת ה' למעשה דוד בפס' 27: "וַיִּרַע הַדָּבָר אֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִד בְּעֵינֵי ה':"

2. מדוע דוד לא בונה את בית המקדש? בשמואל ב פרק ז (עמ' 163 בספר) הבאנו ציטוט מדברי הימים המסביר מדוע דוד לא יהיה האיש שיבנה את בית המקדש. דברי הימים א (פרק כח, פס' 3) : "וְהָאֱלֹהִים אָמַר לִי לֹא תִבְנֶה בַּיִת לַשְּׁמַיִם כִּי אִישׁ מִלְחָמוֹת אִתָּה וְדָמִים שָׁפַכְתָּ [...]". בסיכום פרק זה אפשר להוסיף את מעשה שפיכות הדמים שדוד עשה לא רק במלחמות.

שמואל ב יב

1. כדאי להדגיש את עוצמת חטאו של העשיה, אשר גזל מאדם אחר שהוא איש עני.
2. פרשנות: רש"י, בפירושו לסיפור בעקבות חז"ל, ראה במשל כבשת הרש ייצוגים שונים של "יצר הרע" - בדמות ההלך ובדמות בעל הבית העשיר. מכאן אפשר לנווט את הדיון למושג "יצר הרע".
3. חלקן של הנשים בנבואת העונש: כדאי לשים לב לכך שבמקרה זה העונש שונה מהחטא, בהקצנה ובהחצנה. דוד שכב עם בת שבע בסתר, אבל נשותיו של דוד ישכבו עם אחרים בגלוי, לאור השמש (כפי שאכן מסופר בהקשר של אבשלום, בשמואל ב פרק טז: "וַיֵּשׁוּ לְאַבְשָׁלוֹם הָאֱהָל עַל הַגֵּז וַיָּבֵא אֶבְשָׁלוֹם אֶל פְּלִגְשִׁי אִבְיוֹ לְעֵינָי כָּל יִשְׂרָאֵל").

הערות 4-7:

4. הצעה לדיון - תגובת דוד לחטאו מול תגובת שאול לחטאוהחטא המוסרי של דוד חמור בהרבה מהחטא של שאול, אבל התגובה של דוד היא חרטה והמשך תפקוד. שני המנהיגים נכשלו, אולם תגובתו של דוד אפשרה המשך מנהיגות, לעומת תגובתו המהססת והמתחמקת מאחריות של שאול.
5. הצעה לסיכום הפרק: אפשר לקשר את סוף הסיפור, שבו דוד נקרא על ידי יואב לסיים את כיבוש רבת עמון, לתחילת פרק יא, שבו דוד לא יצא לקרב. זוהי סגירת מעגל, אבל שימו לב שהמעגל כאן הוא רחב מאוד...
6. הצעה לדיון מסכם בסיפור דוד ובת שבע: למה התנ"ך מספר לנו את הסיפור הזה? הרי בעצם הסיפור מציג את דוד באור שלילי, מעט מביך ואישי...

שמואל ב יג - רקע לפרק יד

כדי להבין את פרק יד יש לדעת את המתרחש בפרק יג. בפרק יג מסופר על ארבע דמויות הקשורות בבית דוד: דוד המלך ושלושה מילדיו - אמנון, בנם של דוד ואחינועם היזרעאלית, תמר, בתם של דוד ושל מעכה בת תלמי מלך גשור, ואבשלום, גם הוא בנם של דוד ומעכה. אמנון, אחיהם למחצה של תמר ושל אמנון, אונס את תמר. כעונש על המעשה, אבשלום רוצח את אמנון. לאחר מכן אבשלום בורח אל ארץ גשור, אל סבו. דוד, האב, לא מגיב מעשית על מעשה האונס של אמנון, ולאחר שאבשלום בורח, משתמע מתוך הפסוקים כי תגובתו העיקרית של דוד היא אבל על מות אמנון ולא דאגה לאבשלום או דאגה לשלמו.

את פרק יג, על אף שהוא מופיע רשמית בתכנית הלימודים, לא הבאנו בספר לתלמיד, מתוך מחשבה שעיסוק בנושא האונס הוא קשה ובעייתי בכיתה ה. הבנת המשך רצף הסיפור על בריחת אבשלום ועל מרד אבשלום אפשרית גם ללא הכניסה לפרטי סיפור האונס. את תמצית הסיפור הבאנו בתחילת הקומיקס של פרק יד.

שמואל ב יד

1. הצעות לתשובות אפשריות: געגועים לאבשלום? חרטה על שלא טיפל בנושא אמנון ותמר כמו שצריך? צורך בירוש? נקודה למחשבה: הדילמה הזאת לא מצוינת בגלוי בסיפור של האישה. אם כן, מדוע להעלות את השאלה? ראשית, מפני שזוהי דילמה אנושית. שנית, מפני שיש בה הדהוד לדילמה המוסרית של דוד.
3. הצעה לדיון בכיתה: מדוע סירב יואב להיענות לבקשתו של אבשלום? הצעות לתשובות אפשריות: א. נאמנות עיוורת של יואב לדוד; ב. יואב, כמו דוד, מפעיל שיקול דעת ומנסה להימנע מפגיעה באבשלום, המתחייבת ממעמדו של דוד (על אף הבטחתו של דוד); ג. יואב לא התכוון לקרב את אבשלום אל המלך. הוא רק רצה להביא אותו לירושלים. שימתין עד למות המלך כדי לרשת אותו...
5. נשיקת דוד לאבשלום: הנשיקה של דוד לאבשלום היא נשיקה פורמאלית, של מפגש, אבל אפשר לפרש אותה כהתנהגות מאופקת של התרגשות. דומה הדבר לנשיקה ששמואל נישק את שאול בעת הקדשתו למלך, כהבעת התרגשות מאופקת, לעומת היעדר הנשיקה לדוד.

שמואל ב טו

1. נדר אבשלום - פס' 9: בפסוק מסופר כי אבשלום הצליח להשיג את רשותו של דוד לחזור לירושלים בהצגת הנדר שנדר. לא ברור אם אכן נדר נדר, או שהוא מספר על נדר שנדר כמניפולציה לקבלת אישור לחזור לירושלים (בדומה לסיפור המופיע במלכים א א, שבו טוענת בת שבע בפני דוד שהוא הבטיח לה ששלמה ימלוך, אם כי הבטחה זאת אינה מופיעה בשום מקום).
2. התשובה המתבקשת היא שדוד רוצה להימנע מעימות חזיתי עם בנו, אבשלום. אפשר להרחיב את מיגוון האפשרויות, מתוך היכרות עם רצף הסיפור ועם דמותו של דוד, ומתוך הבנה של "תמונת" הסיפור: "יתכן שדוד היה מופתע ונזקק לזמן להתארגן; "יתכן שדוד הלוחם הזדקן; "יתכן שדוד, לאחר סיפור אוריה ובת שבע, העדיף להימנע ככל האפשר משפיכות דמים, גם במחיר של איבוד המלכות. ועוד ועוד...

שמואל ב טז

1. הערת פתיחה: חשוב לדעת שנפגוש את שתי הדמויות המופיעות בפרק זה - מפיבושת ושמעי בן גרא - גם בדרכו של דוד חזרה, לאחר סוף המרד. כדאי להדגיש בעל פה את מפגשיו של דוד עם המתנגדים לו ועם התומכים בו.
2. הסברים לשאלת אבשלום והצעה לדיון: אפשר להבין שאלה זאת גם כבוז של אבשלום לבוגדנות של חושי. אפשר לפתוח לדיון בכיתה - בירור הכוונות של אבשלום, או להזמין את התלמידים לאייר בועת מחשבה של אבשלום - למה באמת הוא מתכוון?

3. הסבר אפשרי למניעי אחיתופל: אחיתופל היה סבה של בת שבע ואביו של אליעם, אחד מרעיו של אוריה החיתי (שמואל ב כג, 34). ייתכן כי אחיתופל רצה לנקום בדוד נקמה אישית על הפגיעה בבת שבע ובאוריה החיתי.

שמואל ב יז

1. הצעות לתשובות אפשריות: א. אולי אבשלום לא רוצה להרוג את אביו? (רעיון שייפסל לאחר שנשמע את עצת חושי הארכי); ב. אולי החשאינות לא מוצאת חן בעיני אבשלום השחצן?
2. רגע של רטוריקה: כדאי ומומלץ להתייחס להערת הינשוף לרטוריקה של חושי הארכי. חושי הארכי מכבד, גם אם למראית עין, את העצה הראשונה של אחיתופל, אשר נחשב לחכם ולמוערך. כאשר חושי מפגין כבוד כלפי אחיתופל, הוא אינו חשוד בהתנגדות אישית לאחיתופל אלא מסיט את הדיון לעניינים עקרוניים.
3. הצעה לפעילות: הכנת טבלת השוואה - עצת חושי הארכי מול עצת אחיתופל - לפי הקריטריונים: מספר הלוחמים, שעת התקיפה, צורת התקיפה, תכנון הנפגעים.
4. סיבתיות כפולה - פס' 14: המונח "סיבתיות כפולה" הוא מונח מתחום חקר המקרא, ולפיו יש שני מישורי הסבר לאירוע אחד שקרה במציאות. שני מישורי ההסבר לא נפגשים במציאות. המלצתנו - לא ללמד מושג זה בכיתה ה', מאחר שזהו מושג מורכב וקשה להבנה, אבל כדאי וחשוב שנכיר אותו אנחנו, המורים. לפי הסיבתיות האלוהית - ה' גרם לאבשלום להכריע לטובת עצת חושי הארכי. לפי הסיבתיות האנושית - אבשלום בחר מרצונו בעצת חושי הארכי. חלק מהעניין נעוץ באופיו הראוותני של אבשלום ובצורך שלו להיות במרכז תשומת הלב. כזכור, עצתו החכמה והיעילה של אחיתופל התבססה על יציאתו עם כוח קטן להרוג את דוד. לעומתו חושי, בנאום רווי הגזמות ודימויים המעצימים את הסיפורים על גבורתו של דוד, הציע לאסוף צבא עצום של אנשים מישראל שאבשלום יעמוד בראשם, ויחד ינחילו תבוסה גדולה לצבא דוד. תכניתו של חושי כבשה את לבו של אבשלום כי לפיה הוא היה הגיבור המרכזי.
5. פס' 23: בפס' זה מסופר שאחיתופל, שהצעתו לא התקבלה, התאבד. הסיבות האפשריות לכך רבות - פגיעה בכבודו, חשש לחייו, למעמדו. בשל גילם הרך של התלמידים, בחרנו שלא להיכנס לנקודה זאת, וגם בקומיקס מופיע רק רמז על כך.
6. דגש על ברזילי הגלעדי: בפס' 27-29 מסייע ברזילי הגלעדי לדוד ולאנשיו. כדאי להתעכב על קריאת פסוקים אלה ועל דמותו של ברזילי הגלעדי. נפגוש את ברזילי בדרכו של דוד בחזרה אל המלוכה.

שמואל ב יח

1. פס' 16: מה החליט יואב לחשוך (למנוע) מהעם? הצעות לתשובות אפשריות: א. למנוע מהעם לראות את דוד אבל, אנושי, במצב לא "מנהיגותי"; ב. למנוע את התפרקות העם בהיעדר מנהיגות - אבשלום מת, ודוד לא במצב תפקודי; ג. למנוע ספק מהעם - אין מה להתאבל על מות אבשלום, המורד.

2. **יד אבשלום - שם, נחלה וזיכרון - פס'18:** אחת הדרכים לזיכרון אדם הוא באמצעות שם נחלתו. בדומה לארץ "ישראל", נחלות השבטים נקראו על שם אבות השבטים, והם חקוקים באדמת הארץ עד היום (גוש דן, מדבר יהודה ועוד).

שמואל ב יט

1. **ההשלכות של ניצחון דוד:** מבחינת דוד - הוא יכול לחזור למלוכה. מבחינת תומכי אבשלום - זה הרגע לתפוס מחסה...
2. **סיכום ביניים - דוד באור אנושי:** קשה עד בלתי אפשרי להעריך או להבין את תגובתו של דוד - כאב שכול וכמלך. אנו מציעים רק להסב את תשומת הלב לכפל התפקידים.
3. **פס' 12-44:** למעשה, בתהליך החזרה אל המלוכה דוד פוגש את אותן הדמויות שפגש במהלך הבריחה (בפרק טו), אלא שהפעם ידו של דוד על העליונה, כמי שחוזר למלוך על ירושלים. נראה כאן את ה"פוליטיקאי" שבדוד, שמצליח למתן התנגדויות, לגייס תומכים, ולשמור את מי שהתנגד "על אש קטנה" של מתח, לקראת נקמה עתידית.
4. **סיכום הפרק - פסוקים מתוך פרק פ פסוקים** אלה אינם מופיעים בתכנית הלימודים, אולם הם מלמדים על הסדר בממלכה, דרך אזכורם של בעלי התפקידים: שרי צבא, שר אוצר, מזכיר, כוהנים. הצעה לתרגיל אפשרי: זיהוי שמות עם התפקידים או מציאת סוגי התפקידים השונים בממלכה.

מלכים א א

1. **מטרת ההצג:** ההצג כולו, ובתוכו זקנת דוד, רומזים על הצורך ביורש.
2. **יורשים אפשריים: אמנון - מת (נרצח ע"י אבשלום); אבשלום - מת (נרצח במהלך המרד ע"י יואב).** היורש הבא, על פי הגיון ירושת הבכור, הוא אדוניה.
4. **מדוע התנגד נתן הנביא למלכות אדוניה?** נתן היה "נביא החצר" של דוד, נאמנותו של נתן לדוד באה לידי ביטוי בכמה אירועים: בנבואתו על הבנייה של בית המקדש בעתיד על ידי בנו של דוד (שמואל ב, ז); במעורבותו בביקורת כלפי דוד בשמואל א יב (משל כבשת הרש) - שם הוכיח את דוד, אבל עדיין נשאר אוהד לו; ובנוכחותו הדומיננטית בלידת שלמה.

מלכים א ב

1. **פעולת יואב - פס'5:** כדאי להתעכב על העורמה שבה פעל יואב ועל מראית עין של שגגה, מכיוון שבהמשך הפרק יאחז יואב בקרנות המזבח ולא תהיה ליואב הגנת שאינו רוצח בשגגה אלא במזיד.
2. **אזכור מספר שנות תקופת מלכות דוד:** בשמואל א ת, כאשר העם דרש מלך, הדרישה הייתה לשלטון יציב, אחיד, לאורך זמן, אשר יש לו יורשים השומרים על יציבות, חוק וסדר. תקופת המלכות הארוכה מעידה על סדר ועל יציבות בשלטון. **מלוכה=ירושלם=יציבות**
3. **מדוע אדוניה פונה אל בת שבע?** יש הטוענים שרצה רק את אבישג לאישה, יש הטוענים שרצה את המלוכה.
- ומדוע בת שבע מסכימה?** יש הטוענים שמתוך תמימות, יש הטוענים שידעה שהיא סוללת את מותו של אדוניה ומסלקת אותו כמורד אפשרי בשלמה.

4. הסבר דברי שלמה - פס'22: לפני המעבר לסעיף ב, כדאי להבהיר את דברי שלמה - שלמה הסיק שאדוניה מבקש למרוד במלכות בכך שביקש את אבישג לאישה.
5. פס'26: אפשר להזכיר את תמיכת אביתר בדוד באמצעות שמואל ב טו - 23-37.
6. על מימוש הנבואה לבית עלי - בשמואל א ג, פס' 13,14. זוהי סגירת מעגל עם תחילת ספר שמואל.
7. פס'32: ניתן להזכיר כאן את השותפות של יואב ברצח אוריה החיתי, ואת רצח אבשלום.